

Lunds universitet

Avd. för litteraturvetenskap, SOL-centrum

Handledare: Katarina Bernhardsson

2015-01-15

Christina Skagert

LIVR41

Tröskeltid

Kroppslighet, främmandskap och identitet i graviditetsskildringar
i samtida svensk prosa

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte, metod och urval	4
Teoretiska utgångspunkter.....	7
Forskningsöversikt	10
Uppsatsens disposition	12
Kris och klyvnad: Hysteros	12
Kroppslig kontrollförlust och invasion	13
Mytens möjlighet.....	17
Havet som yta för gränsupprättelse och gränsupplösning.....	22
Författaren som gravid: Förvandling	23
Främmande 'jag' med okänd inneboende	24
Är bläcket vitt? Om mat och skrivande.....	28
Vattnets inskription.....	34
Skräckbetonad pseudogrossess: Värddjuret	35
Fjärilsbölden - en symbolisk graviditet	36
Utforskad mark och transportmöjlighet	39
Häxor, dockor och språket som fog.....	41
Metamorfos	43
Diskussion och avslutning	47
Källhänvisning	52

Inledning

”Förändringen brister inte. Den pågår” tänker Eva Adolfssons huvudgestalt i *Förvandling*, en av romanerna som behandlas i den här uppsatsen, om sitt havandeskap och fångar genom denna tanke något om min utgångspunkt i analysen. Graviditet som process och förhandling snarare än ett stabilt tillstånd är en central poäng eftersom den öppnar upp för dialog med större teoretiska kunskapsfält som berör den grundläggande förståelsen av själv och omvärld.

En ofta förekommande kulturell konstruktion av graviditet är dock ett tillstånd vars främsta funktion är ett slags ”mellanrum”, det vill säga en tidsperiod mitt emellan två motpolstillstånd - jungfru eller icke-moder och moder. Graviditeten är, i jämförelse med det livslånga moderskapet, en kort, tydligt avgränsad tidslig enhet och den kroppsliga förändringen är en visuell avvikelse från det tidsligt dominerande icke-havande tillståndet en kropp befinner sig i. Detta kan möjligen delvis förklara synen på havandeskap som ett mellanrum och kvinnan som på en tröskel mellan motpoler. Men synsättet döljer också processen och dess betydelse, och begränsar kvinnan för att anpassa henne till förståelsen av ett subjekt som något homogent och enhetligt. Feministiska filosofen Julia Kristeva fångar grundidén i detta påstående om den gravida subjektspositionen när hon skriver att den gravida kvinnan inte kan ”vinna tillträde till sin heterogena sammansatthet såsom kluven varelse” och kallar detta en ”’varats’ veck-katastrof”.¹ Detta perspektiv på graviditetsprocessen uppmanar till en frågeställning om vad det innebär för ett kvinnligt subjekt att bli havande. Hur ska hon förstå sig själv i processen, på tröskeln, förkroppsligande ’varats veckkatastrof’ i en kultur vars redskap för förståelse av graviditeten inte räcker till? Hur har denna problematik skildrats skönlitterärt?

Den filosofiska och feministiska teoretikern Rosi Braidotti understryker hur den teknologiska, globala samtids vi lever i kräver nya filosofiska riktningar som understryker processer snarare än stabila begrepp. Hon menar att detta är utmanande - hela den västerländska kulturella kunskapen är präglad av en preferens att tänka i motsatser, skillnader och sammanfall, men inte i processer, flöden och mellanrum, eller som hon uttrycker det ”Vad som händer mellan A och B”.² En graviditet förkroppsligar dessa teoretiska resonemang på ett intressant sätt och, som Sally Johnson skriver, ”provides an opportunity to explore how women negotiate dominant ideologies which construct the female body.”³ Om havandeskapet ses som ett mellanrum mellan två tänkta motpoler - icke-modern eller jungfrun och modern kan graviditet därför läsas som ett hot mot hela den västerländska kunskapsstrukturen, då kvinnan i detta tillstånd förkroppsligar bristfälligheten i denna struktur. Jag är

¹ Julia Kristeva, ”Stabat mater” i *Stabat mater. Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström*, Stockholm 1990, s. 48.

² Rosi Braidotti, *Metamorphoses - Towards a Materialist Theory of Becoming*, Cambridge 2002, s. 2 Även Christine Battersby delar denna uppfattning.

³ Sally Johnson, ”II. Discursive Constructions of the Pregnant Body: Conforming to or Resisting Body Ideals?” i *Feminism And Psychology*, 2010: 2, s. 250.

intresserad av hur skönlitterära gestaltningar förhandlar denna bristfällighet genom sina skildringar av graviditet - genom att skildra processer på tröskeln.

Graviditet är vidare centralt att utforska som litterär tematik eftersom fruktbarheten som egenskap hos den kvinnliga kroppen utgör själva stommen för den kulturella symbolbildningen kring kvinnan och kvinnlighet. Trots detta är graviditet som tematik ett relativt outrett område inom det litterära forskningsfältet, här är det snarare moderskap som givits störst uppmärksamhet.

Syfte, metod och urval

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur graviditet som fenomen och process skildras i samtida svensk skönlitteratur. Graviditet är en kroppslig process som hör nära samman med könssymbolik. I den kulturella symboliska konstruktionen av kvinnan fungerar fruktbarheten som kärna eller grundelement. Jag vill undersöka om och i så fall hur de romaner som belyses i analysen kan läsas som problematiseringar av graviditetsupplevelsen och därigenom den symboliska konstruktionen av kvinnan.

Jag är särskilt intresserad av hur graviditetsskildringarna behandlar främmandeskap kontra hemmahörighet och kroppen som materiell - vad det innebär för det gravida subjektet att på en gång bli till kropp och kroppsligt förbisedd. Ytterligare ingångspunkter i analysen kommer vara hur texterna brukar traditionella könade dikotomier, som manligt - kvinnligt, själ - kropp, kultur - natur, subjekt - objekt, både genom att använda dem och genom att ifrågasätta och underminera dem. Väsentligt är även verkens gestaltning av kroppens gränser och hur denna gestaltning behandlar kvinnlig subjektivitet och identitet.

I uppsatsen analyseras Helena Granströms *Hysteros* från 2013, Eva Adolfssons *Förvandling* från 2005 och Marie Hermansons *Värddjuret* från 1995. De tre verken har graviditet som huvudtematik, men framhäver olika perspektiv på temat i sina skildringar. *Hysteros* fokuserar till exempel främmandeskapsupplevelsen och subjektets kris, *Förvandling* liknar havandeskap vid skrivande, transformation och bortförande, och *Värddjuret* utmanar genom en symboliskt präglad skildring definitionen på vad en graviditet över huvud taget är. På så vis behandlar texterna i olika stor mån de aspekter av graviditetstemat jag undersöker närmare. Genom valet av dessa tre romaner är analysens mål att fånga en mångfacetterad bild av det övergripande temat, där de enskilda verken nyanserar och fördjupar förståelsen av graviditet.

Även om verken skiljer sig åt på viktiga sätt är gestaltningarna av temat också överlappande, vilket skulle kunna antyda en allmängiltighet eller 'allmänkvinnlighet' i dessa skildringar. Även detta får betydelse för analysen då dessa gemensamma beröringspunkter i skildringarna framhäver både temats komplexitet och poängen om gränslöshet som återfinns i samtliga tre verk. Med detta

menar jag inte att ett havandeskap ska förstås som en universell upplevelse som ser likadan ut för varje kvinna. Snarare är min poäng att överlappningen texterna emellan visar hur de samtliga går i dialog med samtida västerländska kulturella föreställningar, och därmed visar hur dessa förkroppsligas hos huvudkaraktärerna och färgar deras upplevelse av graviditeten samtidigt som karaktärerna försöker förhandla med dessa föreställningar.

Urvalets tidsmässiga koncentration är också en konsekvens av att jag vill studera samtida skildringars uttolkning av temat. Alla tre texter är skrivna under och skildrar nutida havandeskap. Det innebär att man kan anta att ungefär samma samhällsliga premisser bildar bakgrund till alla de tre fiktiva graviditeterna: De skrivs under en tid när det till exempel inte är något tvång att bli havande, eftersom det finns medel för att förhindra graviditet och när ett barn inte innebär slutet för möjligheterna att arbeta för kvinnan. Iris Marion Young påpekar att det är riskfyllt att anta att upplevelsen av graviditet skulle vara oberoende av ifall kvinnan har haft möjlighet att välja sin graviditet eller inte. Istället borde, menar hon, den analys som fokuserar förkroppsligande vid havandeskap betona att det är en kroppslig förståelse som är specifik för frivillig graviditet, vilket också är fallet i denna uppsats' analys.⁴

Uppsatsens metod är en tematisk närstudie av de tre skönlitterära texterna. Definitionen av koncepten tema och tematisk studie är inte helt enhetliga.⁵ I den här uppsatsen utgår jag från en definition av tema och tematisk studie som presenteras av Menachem Brinker. En vedertagen betydelse av begreppet 'tema' menar han är en "specific representational component that recurs several times in the novel, in different variations" men att uttolkningen av teman alltid samtidigt söker något som inte enbart är unikt för verket i fråga utan också skapar en relationell länk till andra verk, vad Brinker kallar en semantisk kontaktpunkt.⁶ En tematisk studie innebär därför att simultant undersöka *vad* som skildras, *hur* gestaltningen åstadkoms för att genom denna analys möjliggöra slutsatser om hur gestaltningen nyanserar förståelsen för temat. I denna studie står brukandet och underminerandet av traditionella dikotomier och symbolisk gestaltning i särskilt fokus. På så vis hoppas jag påbörja ifyllandet av vad jag anser vara en generell litterär kunskapslucka och att framhäva den feministiska läsningens viktiga bidrag till detta ifyllande. Till viss del liknar därför syftet med den aktuella litteraturstudien det hos Rosemary Betterton i artikeln "Promising Monsters".⁷ Där undersöks monstuösa porträtt av graviditet i visuell konst för att genom dessa alternativa tolkningar un-

⁴ Iris Marion Young, "Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation" i *On Female Body Experience - "Throwing like a Girl" and Other Essays*, Oxford 2005, s. 52.

⁵ För utförligare diskussion se Werner Sollors, "Introduction" i *The Return of Thematic Criticism*, red. Werner Sollors, Cambridge 1993, s. xi ff.

⁶ Menachem Brinker, "Theme and Interpretation" i *The Return of Thematic Criticism*, red. Werner Sollors, Cambridge 1993, s. 21, s. 26.

⁷ Betterton, Rosemary, "Promising Monsters: Pregnant Bodies, Artistic Subjectivity and Maternal Imagination" i *Hypatia*, 2006: 21:1.

dersöka och framhäva den gravida kvinnans subjekt och agens. På samma vis hoppas jag genom min analys visa skönlitteraturens potential att belysa havandeskapstemat så att förståelsen för det breddas, genom övervägande av den gravida kvinnans upplevelse och bearbetning av graviditetsprocessen från sin position som havande subjekt.

Det finns vidare anledning att hävda att graviditet, åtminstone inom den västerländska kulturen, är ett medikaliserat tillstånd. Medikaliserings innebär en ökande tendens att värdera kroppsliga företeelser i termer av sjukt och friskt, hälsosamt och ohälsosamt. Det innebär att ett ökande antal kroppsliga tillstånd beskrivs och värderas i medicinska termer, så att individer som inte nödvändigtvis upplever sig som sjuka 'sjukliggörs'.⁸ Det kulturella fokuset på graviditet som en medicinsk 'åkomma' är synlig till exempel genom hur sjukvården framhäver hur graviditeten är ett kroppsligt tillstånd som behöver 'skötas om', vilket till exempel Young understryker: "Medicine's self-identification as the curling profession encourages others as well as the woman to think of her pregnancy as a condition that derives from normal health."⁹ Detta förhållningssätt innebär att andra innebörder av havandeskapet som kan fungera som komplementär kunskap om det, såsom till exempel gravid identitetskonstruktion, inte får lika stort utrymme som den medicinska dimensionen av havandeskapet. Graviditet som medikaliserat tillstånd kan ses som en konsekvens av synen på den medicinska forskningen som tyngst bärande vad gäller tolkning av graviditetsfenomenet.¹⁰ När Antropologen Emily Martin skriver att alla kvinnor "are affected in one way or another by medical and scientific views of female bodily processes",¹¹ visar hon hur den främsta kunskapskällan som den gravida kvinnan kommer i kontakt med förklarar graviditeten som ett biologiskt tillstånd. Detta faktum understryker de biologiska, medicinska aspekterna av havandeskapet mer än dess påverkan på kvinnans upplevelse av agens, subjektivitet och identitet.

De romaner jag studerar visar dock något annat än de somatiska, biologiska och skillnads- skapande aspekterna av en graviditet. De framhäver alla istället den existentiella, identitetsmässiga upplevelsen av havandeskapet hos den gravida kvinnan. Genom att ge de litterära kvinnliga huvudkaraktärerna tolkningsföreträde framhävs på så vis flera andra graviditetsnarrativ än det dominerande. Därför kan den föreliggande analysen sägas bidra med komplementär kunskap om graviditet, som på ett annat sätt än icke-skönlitterära texter kan behandla det komplexa fenomenet

⁸ John Brodersen, Birgitta Hoveliuss & Lotte Hvas, *Skapar vården ohälsa? Allmänmedicinska reflektioner*, Lund 2009, s. 31ff.

⁹ Young, s. 47. För ytterligare diskussion kring det medikaliserade förhållningssättet gentemot graviditet, se till exempel Hanson, s. 10ff.

¹⁰ Braidotti erkänner det medicinska perspektivet som ett av de dominerande vad gäller att producera mening om 'skillnad' mellan kön i synnerhet och jaget och 'den andra' i allmänhet. Hon kallar denna hierarkiskt skillnads- skapande instans återkomsten av en 'dold biologisk essentialism' (s. 4). Liknande resonemang återfinns i flera artiklar i Hoveliuss och Johanssons antologi *Kropp och genus i medicinen*, Lund 2004. Resonemangen återkommer även hos Hanson och Martin.

¹¹ Emily Martin, *Woman in the Body - A Cultural Analysis of Reproduction*, Boston 2001, s. 5.

graviditet, till exempel genom textens symboliska och intertextuella dimensioner. En skönlitterär text kan på samma gång vittna om icke-fiktiva förhållanden, det vill säga framhäva något om hur graviditet upplevs av verkliga kvinnor, och utnyttja estetiska verktyg för att forma temat till något mer än ett referat om havandeskapsupplevelsen.

En av mina utgångspunkter i analysen är att kultur och litteratur för en konstant pågående dialog med varandra. Litteratur tillkommer i en viss kulturell kontext och bär således kulturella, kontextuella spår. Samtidigt är litteraturen också medskapare av kulturell förståelse. Graviditetstematiken befinner sig i en intersektion inte bara mellan det litterära och kulturella utan även mellan det kulturella och det naturliga eller biologiska. I denna tematik blir den, litterära, biologiska kroppen ett fält som gestaltar kulturella föreställningar och själva grundproblematiken för de fiktiva gravida kvinnorna är oförmågan att hantera detta sammanfall mellan biologi och kultur. De litterära texterna kollapsar på så sätt den skarpa gränsen mellan kroppen som kulturell produkt och biologiskt determinativ.

Teoretiska utgångspunkter

Teoretisk utgångspunkt för denna studie är analyser som behandlar kvinnlighet, kropp och språk. Dessa är hämtade från olika områden; i min tolkning av de skönlitterära verken använder jag analyser från till exempel antropologi, filosofi och feministisk teori. Genom dessa hoppas jag kunna uttolka en mångdimensionerad bild av graviditetstemat. De olika forskningsfälten ger kompletterande perspektiv på förståelsen för graviditet och möjliggör en tolkning av temat både genom filosofiskt resonerande och mer konkreta diskussioner om sociala och politiska innebörder av de kulturella konstruktioner som behandlas av de litterära verken.

De feministiska teoretiker jag tar hjälp av i analysen intar ett poststrukturalistiskt perspektiv när de förmedlar sina teoretiska resonemang. Den poststrukturalistiska rörelsen som föddes i Frankrike under mitten av 1900talet betonar särskilt strukturkritik och destabiliserandet av betydelse. Centrala filosofiska idéer har lagts fram av till exempel Gilles Deleuze och Jaques Derrida. De teoretiker jag använder i min analys för i sina texter dialog med flera centrala poststrukturalistiska tänkare såsom till exempel Deleuze och Derrida, men utvecklar parallellt med deras resonemang feministiska poststrukturalistiska teorier. Väsentligt för samtliga dessa feministiska teoretiker är förandet av en komplex, materiell subjektivitetsteori som underminerar eller dekonstruerar flera av de kulturella strukturer som präglar både den övergripande västerländska kulturella förståelsen och flera poststrukturalistiska filosofers teoretiska ansatser.

Inom feministisk teori och filosofi är Julia Kristeva särskilt betydelsefull för min analys. Hennes essä "Stabat mater" behandlar graviditet och moderskap ur ett filosofiskt feministiskt perspektiv.

Kristeva kan sägas göra upp med flera av de tydligt polariserande och motsägelsefulla symboler som omgärdar kvinnan i den västerländska kunskapsstrukturen. Hon fokuserar i sin text kvinnlig representation och ”Stabat mater” och följer modersrepresentationen historiskt. Genom analysen av denna visas hur särskilt jungfru Maria-myten spelar en central roll i den västerländska symbolbildningen kring kvinnan och kvinnlighet.

I essän ”La maternité selon Bellini” (på engelska ”Motherhood according to Giovanni Bellini”) återfinns samma argumentation som senare utvecklas i ”Stabat mater” och berör mångtydigheten som återfinns i moderskapsupplevelsen.¹² Hon lyfter särskilt fram hur subjektsblivande eller det ’pågående’ subjektet aktualiseras genom graviditet och moderskap. Dessa processer menar Kristeva splittrar subjektet och identiteten och fungerar som en katalysator för en identitetsmässig kris hos det gravida subjektet, en tes som är central också i min analys. Den gravida kvinnan, argumenterar hon, befinner sig i intersektionen mellan natur och kultur och förkroppsligar därför ett sammanfall mellan dessa binära poler som graviditets- och moderskapskonstruktionen undgår att visa. Kristeva för en dialog med den psykoanalytiska skolan för att utveckla och tillföra feministiska perspektiv på dennas subjekts- och identitetskonstruktion. Också i essän ”Le Temps des femmes” diskuterar hon hur binära dikotomier behöver dekonstrueras för att lyfta hur varje ’jag’ innehåller dessa motpoler, ’skillnader’ i sig själv.¹³

Rosi Braidotti och Christine Battersby är ytterligare två feministiska filosofer och genusvetare vars teorier är betydelsefulla för uppsatsens analys. Braidottis forskning utgår från en tanke om ett nomadiskt, rörligt subjekt som utmanar den kartesianska förståelsen för subjektet. ’Skillnad’ är ett centralt begrepp också för henne. I *Metamorphoses - towards a materialist theory of becoming* för författaren särskilt dialog med Deleuze och Irigarays skillnadsbegrepp. Hon utvecklar med dessa teoretikers resonemang om ’skillnad’ som referenspunkt sitt eget skillnadsbegrepp så att det särskilt understryker ambivalens mellan flera av de binära motsatspar som den samtida kulturella kunskapsstrukturen vilar på. Genom dessa resonemang understryker Braidotti hur subjektivitet är materiell och transformativ. Hon framhäver därför behovet av en materiell, förkroppsligad subjektivitet som inte förbiser kvinnlig kroppslighet.

Christine Battersby argumenterar för behovet av en omformulering av västerländsk metafysisk förståelse i *The Phenomenal Woman - Feminist Metaphysics and the Patterns of Identity*. Även hon kritiserar binära uppdelningar mellan subjekt och objekt, manligt och kvinnligt, och föreslår i sin text en metafysik som tar kvinnan som norm. Genom att ta kvinnlig erfarenhet och kropp som norm presenterar hon en alternativ förståelse som innebär att subjekt och identitet ses som flödande och

¹² Julia Kristeva, ”Motherhood According to Giovanni Bellini” i *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, Oxford 1980.

¹³ Julia Kristeva, ”Women’s time”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1981:7.

materiell. Speciellt intressant i relation till min analys är hennes diskussion om problemet för en subjektivitetsförståelse som förbiser det faktum att alla subjekt stammar från andra subjekt, det vill säga alla har fötts av en moder. Battersby visar hur denna tanke, trots sin basala karaktär, är oförenlig med den västerländska subjektivitetsförståelsen eftersom den innebär ett stadium av kroppsligt beroende och ickeautonomi.¹⁴

Ytterligare är symboler och metaforer centrala för min analys. Vid behandlingen av dessa är särskilt två teoretiker betydelsefulla för uppsatsen. Jorun Solheim har inom det antropologiska fältet har skrivit *Den öppna kroppen - Om könssymbolik i modern kultur*. Hennes text behandlar kroppslig könssymbolik och belyser flera av de mer betydelsefulla djupsymboliska konstruktioner som definierar den västerländska förståelsen av kvinnan, kvinnligheten och den kvinnliga kroppen. Djupsymboler är enligt Solheim symboliska konstruktioner som är så vitt spridda, reproducerade och djupt rotade i en kultur att de inte längre uppfattas som symboler utan naturliga tillstånd. Hon belyser till exempel hur hem och mat är symboler för kvinnan och hennes kropp, och hur tecken på likställdheten mellan kvinna och mat genomsyrar den västerländska kulturella förståelsen för henne.¹⁵

Solheim visar vidare hur den symboliska konstruktionen av kvinnan definierar den som öppen och gränslös, och vilka konsekvenser detta får för uppfattningen av den. Ytterligare centrala poänger som Solheim framhäver är närheten mellan kropp och text, och hur kroppen bör förstås som symbolisk värld och bärare av kultur och text.

George Lakoff och Mark Johnsons kognitiva metafor-teori visar hur en av de mest fundamentala metaforerna som existerar i språkliga uttryck är 'kroppen som behållare' och hur denna metafor får konsekvenser för hur människan orienterar sig i sin omgivning och hur perception och kognition av jaget kontra omvärlden påverkar skapandet av kunskap. Att kroppen uppfattas som behållare av ett eget inre innebär också att *gränsen* mellan inre och yttre miljö fokuseras i perception och kognition av världen, vilket har betydelse för min analys.¹⁶

Ytterligare en poäng som är värd att notera i samband med diskussion av Lakoff och Johnson är deras resonemang om hur konceptuella metaforer får konkret kulturell inverkan. Detta är centralt för graviditetstemat på så vis att medicinska metaforer också påverkar förståelsen för havandeskap. Martin tar upp flera sådana metaforer när hon behandlar graviditet i *The Woman in the Body: a cultural analysis of reproduction*. Hon beskriver till exempel hur den gravida kvinnokroppen disku-

¹⁴ Christine Battersby, *The Phenomenal Woman - Feminist Metaphysics and the Patterns of Identity*, Cambridge 1998.

¹⁵ Jorun Solheim, *Den öppna kroppen - Om könssymbolik i modern kultur*, Göteborg 2001. Ett liknande argument återfinns hos Hanson när hon beskriver andra vågens feminism som fokuserad på kritik mot konceptet 'woman as home-maker' och visar hur detta är en modern konstruktion av den viktorsianska 'angel in the house'-symbolen som diskuterats av bland andra Gilbert och Grubar, *The Madwoman in the Attic*, New Haven 2000. Även Young har diskuterat 'hemmet' som symbolisk konstruktion för det kvinnliga.

¹⁶ George Lakoff & Mark Johnson, *Metaphors we Live by*, Chicago 1981.

teras i termer av maskineri där läkaren skildras som mekaniker, och hur havandeskapet formuleras som en produktion vars språkliga uttryck finner motsvarigheter i industriell fabriksproduktion.¹⁷ Dessa metaforer visar alltså hur graviditet i första hand får den språkliga funktionen av en produktion. Denna metaforik riskerar att skymma andra dimensioner av havandeskapet såsom identitetsproblematik och upplösandet av subjektpositionen, vilka är aspekter som mina analyserade verk lyfter som viktiga.¹⁸ Jag kommer alltså att visa hur det finns en dissonans mellan den konceptuella metaforiken kring graviditetstillståndet och kvinnans egen upplevelse, så som den behandlas litterärt.

Battersby utmanar Lakoff och Johnsons analys av 'kroppen som behållare' och visar hur den är missvisande för kvinnor. Hon menar att behållare-hypotesen utgår från en manlig kropp och visar hur tidigare analyser av kvinnans syn på den egna kroppen snarare gestaltar en känsla av splitting, fragmentering och främmandeskap.¹⁹ För kvinnan är relationen mellan jag, kropp och omvärld instabil på ett sätt som gör behållare-metaforen missvisande.

Forskningsöversikt

Forskning om graviditet som kulturellt fenomen har genomförts bland annat av Clare Hanson och Emily Martin. Hanson visar i *A Cultural History of Pregnancy* vilka dominerande perspektiv på havandeskap som har förekommit år 1750 - 2000 och vilka praktiska, kulturella konsekvenser det har fått för kvinnors kulturella representation.²⁰ Martin behandlar kulturell representation av kvinnlig kropp i allmänhet och den gravida och födande kvinnliga kroppen i synnerhet i *The Woman in the Body*.²¹ Hon analyserar kulturella symboliska konstruktioner av kvinnlighet och graviditet, speciellt med fokus på medicinsk vetenskap, och kontrasterar dessa med kvinnors egna upplevelser av kropp och graviditet. Samma metod som Martin använder återfinns också hos Iris Marion Young i essäsamlingen *On Female Body Experience* som i olika artiklar fokuserar representation av bröst, menstruation och graviditet och kombinerar filosofisk analys av kulturell symbolik med kvinnors vittnesmål om sina upplevelser kring dessa fenomen.²² Också Sally Johnson använder denna metod när hon undersöker hur gravida kvinnor förhandlar med dominerande konstruktioner av kvinnlig

¹⁷ Martin, s. 54ff.

¹⁸ Hur de dominerande metaforerna skymmer andra möjliga tolkningar av ett fenomen är något som också Lakoff och Johnson understryker.

¹⁹ Battersby s. 40 ff. Hon använder både Martins och Kristevas studier som diskuteras i denna uppsats för att underbygga sina argument.

²⁰ Clare Hanson, *A Cultural History of Pregnancy - Pregnancy Medicine and Culture 1750 - 2000*, New York 2004.

²¹ Emily Martin, *Woman in the Body - A Cultural Analysis of Reproduction*, Boston 2001.

²² Iris Marion Young, "Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation" i *On Female Body Experience - "Throwing like a Girl" and Other Essays*, Oxford 2005.

kroppslighet.²³ Ett viktigt verk som också ofta lyfts i samband med kulturell analys av havandeskap och moderskap är *Of Woman Born - Motherhood as Experience and Institution* skriven av feministiska tänkaren och författaren Adrienne Rich.²⁴ Hon för dialog med flera forskningsfält så som antropologi och psykologi och utforskar hur patriarkala samhällsstrukturer och kulturell symbolik begränsar förståelsen för moderskap och den kvinnliga kroppen.

Både i svensk och internationell litteraturvetenskaplig forskning finns det många exempel på forskning om moderskap i litteraturen som i feministiska analyser ofta diskuteras som en del av behandlingen av kvinnorollen, se till exempel Silvia Carporale-Bizzini, Toni Bowers och Bibi Jonsson.²⁵ För detta arbete begränsar jag mig till sådant som behandlar själva graviditetstillståndet, inte moderskap i sin helhet, vilket minskar den tillgängliga mängden material avsevärt.

Några exempel på relevanta texter finns dock. Tess Cosslett gör en genomgående analys av litterära representationer av graviditet och förlossning i *Women Writing Childbirth*.²⁶ I analysen visar hon hur text, både medicinsk och skönlitterär, både reproducerar och problematiserar djupt kulturellt förankrade konstruktioner av kvinnan och kvinnlighet. Likt min analys tydliggör Cosslett hur graviditet verkar vara ett fenomen som är särskilt sammanlänkad med dessa kulturella konstruktioner och symbolbildningar.

Ytterligare exempel på behandling av graviditet som litterär tematik är Alice E. Adams' *Reproducing the Womb*. Hon visar i sin analys flera olika symboliska komplex som omger den gravida kvinnan och reproduceras kulturellt och litterärt, till exempel modern som cyborg. Hon fokuserar genom denna symbolisk speciellt subjektivitetsproblematik som uppstår genom symbolbildningarna och hur litteraturen handskas med denna problematik.²⁷ Gisela Norat visar genom skönlitterära analyser vidare hur jungfru Maria-myten är central för förståelsen av graviditet i latinamerikansk kontext; inom samma kontextuella fält studerar Rhea Pitman litterära födelsenarrativ för att genom dessa undersöka litterär representation av kvinnlig subjektivitet.²⁸ Det finns också intressanta artik-

²³ Sally Johnson, "II. Discursive Constructions of the Pregnant Body: Conforming to or Resisting Body Ideals?" i *Feminism And Psychology*, 2010: 2.

²⁴ Adrienne Rich, *Of Woman Born - Motherhood as Experience and Institution*, New York 1986.

²⁵ Silvia Carporale-Bizzini, *Narrating Motherhood(s), Breaking the Silence : Other Mothers, Other Voices*, New York 2006. Toni Bowers, *The Politics of Motherhood*, Cambridge 1996. Bibi Jonsson, *Blod och jord i trettioalet: kvinnorna och den antimoderna strömningen*, Stockholm 2008.

²⁶ Tess Cosslett, *Women Writing Childbirth - Modern Discourses of Motherhood*, Manchester 1994.

²⁷ Alice E. Adams, *Reproducing the Womb: Images of Childbirth in Science, Feminist Theory and Literature*, New York 1994

²⁸ Gisela Norat, "Subverting the Gag Order: Pregnancy in Contemporary Hispanic Women's Literature" i *Thirdspace: a Journal of Feminist Theory & Culture*, 2009:8:2. Thea Pitman, "En primera persona: Subjectivity in Literary Evocations of Pregnancy and Birth by Contemporary Spanish-American Women Writers" i *Women: A Cultural Review*, 2006:17:3.

lar inom andra konstnärliga områden som framhäver artistiska representationer av graviditet som agensstärkande för kvinnliga subjekt, se till exempel Amy Mullin och Rosemary Betterton.²⁹

Författarskapen som behandlas i denna uppsats har inte studerats litteraturvetenskapligt i någon större utsträckning. De är också alla relativt nya. Helena Granström finns mig veterligen inte omnämnd i någon hittills publicerad forskning, utan begränsas till recensioner av hennes texter.

Eva Adolfssons debutroman *I hennes frånvaro* figurerar i Immi Lundins avhandling *Att föra det egna till torgs*, som behandlar den förändrade kvinno- och modersrollen under svenskt 60-, 70- och 80-tal.³⁰

Marie Hermansons roman *Musselstranden* analyseras i Cecilia Petterssons avhandling om minnets funktion i svensk 1900-talslitteratur.³¹ Genom fokuset på minnesproblematik i Hermansons text kan Pettersson sägas fånga en del av en återkommande tematik hos författaren, nämligen det om inre psykologiskt mörker och hur det manifesteras hos människor. Hermanson är också ett av flera författarskap som behandlas i tyska avhandlingen *Das Phantastische als Erzählstrategie in vier zeitgenössischen Romanen*.

Uppsatsens disposition

Uppsatsens analysdel har tre kapitel som behandlar ett verk respektive. Varje kapitel inleds med en kort sammanfattning av verket. Sedan framhävs de centrala aspekterna av graviditetstemat som verket gestaltar. I slutdiskussionen diskuteras vilken sammantagen förståelse för temat verken har bidragit till och vilka gemensamma beröringspunkter som framkommit under analysen. Vid citering av de tre romaner som är min primärlitteratur kommer jag att sätta sidhänvisning inom parentes direkt efter citaten. Övrig hänvisning sker med fotnoter.

Kris och klyvnad: *Hysteros*

Helena Granströms roman *Hysteros* är utformad som en inre monolog där ett kvinnligt jag upplever och reflekterar över sin graviditetsprocess. Flödet av tankar och dialog som utgör texten gränsar till lyriskt berättande. Detta sker till exempel genom uppbruten text och suggestivt bildspråk.

²⁹ Amy Mullin, "Pregnant Bodies, Pregnant Minds" i *Feminist Theory*, 2002 3:27. Rosemary Betterton, "Promising Monsters: Pregnant Bodies, Artistic Subjectivity and Maternal Imagination" i *Hypatia*, 2006: 21:1.

³⁰ Immi Lundin, *Att föra det egna till torgs: berättande, stoff och samtid i Kerstin Strandbergs, Enel Melbergs och Eva Adolfssons debutromaner*, Lund 2012. Adolfsson har producerat mycket litterär forskning själv, som ofta berör genus och moderskap.

³¹ Cecilia Pettersson, *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1900-talsromanen*, Göteborg 2009.

situerade subjektsteorin utgår från tanken om ett enat subjekt. Existentiella fenomenologer, menar Young, ”assume that insofar as I adopt an active relation to the world, I am not aware of my body for its own sake. In the successful enactment of my aims and projects, my body is a transparent medium. [...] For several of these thinkers, awareness of my body as weighted material, physical, occurs only or primarily when my instrumental relation to the world breaks down, in fatigue or illness”.³²

Förståelsen av kroppen i sitt normaltillstånd som ett ’transparent medium’ kan kontrasteras mot textjagets upplevelse av sin egen kropp. Hennes fixering vid den egna kroppen visar att den upplevs som något autonomt som hon betraktar, till skillnad från hur mannen använder sin kropp i en enad handling. Den fastlåsta positionen jaget erfar i relation till sin kropp och omvärlden kan läsas som en konsekvens av att det, enligt den kroppssituerade subjektivitetsteorin, är ett enat ’jag’ som ska anamma en aktiv relation till världen. Men den gravida kroppen handlar bortom jagets kontroll. Därför fungerar den inte som ett transparent medium utan framhäver tvärtom sin egen autonomi. I textticitatet ovan framhävs detta genom bröstet som växer ’av sig själva’ medan jaget betraktar. Hennes tvingande kroppsfokus kan därför läsas som ett exempel på medvetenhet om den egna kroppen som tyngd och fysisk. En liknande poäng återfinns hos Kristeva: ”bäckenet: gravitationscentrum, orubblig bas, fast sockel, tyngd och börda”.³³ Graviditet blir för både romanens jag och Kristeva ett kroppsligt tillstånd som bryter kvinnans instrumentella relation till omvärlden.³⁴

När Hanson diskuterar Youngs artikel beskriver hon hur Youngs analys kan ses som en filosofisk intervention mot den samtida förståelsen för subjektivitet och kroppslig identitet.³⁵ Både Kristevas essä och citatet från *Hysteros* kan läsas på detta vis: genom demonstrationen av den gravida kroppens icke-instrumentalitet utmanas tanken om ett kroppssituerat enat subjekt. För jaget i *Hysteros* blir denna brytpunkt kritisk - hennes förvirring över kroppens självständighet och tvingande övertag skapar en identitetskris.

På ett formellt plan använder den citerade texten metonymisering, ett stilistiskt grepp som beskriver ett ting genom en del av det: delen får stå för helheten. I citatet används metonymer för att beskriva både kvinnokroppen och manskroppen. Genom delarna fångas kropparnas helhet, konkret och symbolisk. Deras kroppsdelar förmedlar alltså dels kropparnas reella helhet, dels manskroppens och kvinnokroppens symboliska innebörd så som texten behandlar den.

Huvudpersonens kvinnokroppens metonymer förmedlar dess kvinnlighet i allmänhet och dess gravida tillstånd i synnerhet. Framför allt får hennes vätskande bröst stå för tillståndet som hon

³² Young, s. 50.

³³ Kristeva, ”Stabat mater”, s. 53.

³⁴ Kristeva kontrasterar även bäckenet med överkropp och ben och uttrycker en poäng om en inomkroppslig splittring, något jag inte återfunnit i *Hysteros*.

³⁵ Hanson, s. 150.

befinner sig i. Kvinnans bröst som symbol för den kvinnliga kroppen framhäver även Solheim.³⁶ Jagets kropp är vidare något hon själv är främmande och maktlös inför. Brösten ömmar och vätskar sig av sig själva och hennes perception av kroppsdelarna verkar vara den uteslutande kontakten mellan jag och kropp. Hon ser sig själv utifrån snarare än inifrån. Det innebär att jagets kropp upplevs något ohelt och splittrat.

Mannens kropp fungerar däremot som ett handlande subjekt som är enad med sin kropp i citatet. Medan jaget i texten förblir stilla och observerande använder mannen sin kropp som ett redskap genom att skaka på huvudet och flytta fötterna. Den basala kroppsliga rörelsefunktionen är central att notera i sekvensen. Det beror på att den i texten fungerar som en motpol till den kvinnliga kroppen, som genom att speglas i mannens självklarhet upplevs som dysfunktionell eller begränsande. Det är genom denna spegling det tvingande i den kvinnliga kroppsligheten gestaltas. Liknande kontraster mellan manlig och kvinnlig kropp uttrycks på flera ställen i texten ”Han kommer in [...] Han viker omsorgsfullt ihop sin halsduk, trär sin rock över en galge, lägger ett par svarta skinnhandskar på stolen invid dörren. Då blir det plötsligt löjligt att jag står där, med ens blir hela kroppen löjlig” (s. 8).³⁷

Graviditet kan här förstås som en process som tvingar kvinnan att ”bli” kropp, en process som orsakar förlust av subjektposition och identitet. Identitetsförlusten som konsekvens av kroppens autonomi i kombination med den tvingande kroppsligheten kan utläsas i flera olika situationer i *Hysteros*, till exempel även när jaget berättar hur hon äter ”för att förvissa mig om att jag trots det ska förbli densamma, för att bli säker på att det som jag tar in i mig inte besitter sådan makt.” (s.14) Den tvingande kroppsligheten och identitetsförlusten är centrala fokus för huvudkaraktären.

Det är inte bara den egna kroppen som jaget upplever som främmande. En central känsla som upprepas i jagets tankeström är även känslan av att *vara invaderad* av något främmande. ”Det är inte längre svall eller plask utan stötar, hala knuffar och eftertryckliga sparkar. / Och jag känner att det som sparkar är fötter, jag känner att det som rör sig är kropp. / Att det som stöter mot mina revben från insidan inte är jag.” (s. 44) Invasionen är tvetydig. Jaget pendlar mellan att uppleva det främmande som sig själv och som något annat än sig själv.

Jag säger att jag kände det. [...] [Han säger] kanske kände jag bara en tarmrörelse, han vet väl inte, kändes det på något särskilt sätt, kanske kände jag bara mig själv? Och jag vill svara honom att det var väl i alla händelser, mig själv jag kände, det var inuti. Och jag säger till honom att ja, det var mig själv jag kände, men så var det också det, också ett annat, som rörde sig (s. 37).

³⁶ Kristeva uttrycker vidare hur jungfru Marias kroppslighet reduceras till mjölk och tårar ”Under sin vida, blå dräkt uppvisar den jungfruliga kroppen endast ett bröst, medan ansiktet som undan för undan mjukar upp stelheden i de bysantinska ikonerna, överhöljs av tårar. Mjölk och tårar blir framför andra de tecken som utmärker den *Mater Dolorosa* som invaderar västerlandet från och med 1000-talet, med kulmen på 1300-talet.” (”Stabat mater”, s. 48).

³⁷ Självklarheten i den manliga kroppen och krisen det innebär för jaget att inte kunna definiera sin egen uttrycks också ofta i samband med att mannen rör vid henne, se till exempel s. 18 och 30.

Denna ambivalens eller svårighet att hantera graviditetens innebörd, att *själv vara* gravid men att detta innebär att bära *något annat*, formuleras i *Hysteros* genom jagets försök att förstå sin egen kropp, om den är hon själv eller något annat. Fosterrörelserna är den specifika förmedlaren av dubbelheten, att något annat rör sig inom de egna kroppsgränserna men att det samtidigt upplevs som den egna kroppen.³⁸ Genom kropps fokuset i sin tur förmedlas en mer abstrakt tanke om identitet. I texten blir det tydligt till exempel i en passage där jaget säger till mannen att hon kanske inte vill. När han frågar vad hon menar förklarar hon:

Och jag svarar honom att jag menar att jag kanske inte klarar det, att jag inte klarar av att vara två, att vara en annan, att bära en annan, att vara någonting annat än ensam, att jag inte klarar, inte har lust att vara nära honom utan att vara det, att vara i mig själv utan att vara det, att stå vid sidan av mig själv och se det hända. ”Jag vill kontrollera det”, säger jag (s. 34).

Den gravida kroppen har blivit självständig och gör någonting som jaget inte kan påverka. Det förvirrar henne eftersom kroppen ju också är hon själv. Hon känner sig fastlåst i sin kropp och har samtidigt skilts från den, hon ”står vid sidan av sig själv” och som hon uttrycker det längre fram i texten: kroppen tillhör inte längre henne, hon tillhör den (s. 50).

En teoretisk utgångspunkt som är värdefull för förståelsen av graviditetsprocessen så som den skildras i *Hysteros* är Battersbys text om feministisk metafysik och identitetsmönster. Battersby försöker omformulera den mänskliga metafysiska förståelsen - där mannen generellt är norm - till en förståelse som tar *kroppen med kapacitet att föda* som norm. Battersby menar att subjektets metafysik ”[has] notably failed to address the ontological significance of the fact that selves are born.”³⁹ och att den kvinnliga subjektpositionen därför blir motsägelsefull. Battersby föreslår en metafysik som tar hänsyn till alla subjekts initiala beroendeposition och sammanhörande med moderssubjektet. Hon fångar *Hysteros* centrala dilemma om identitetsförlust.

Huvudpersonens kontrollförlust är sammanlänkad med identitet på så sätt att hennes oförmåga att kontrollera sin kropps förvandling får henne att ifrågasätta sin egen subjektposition. Kontroll är ett koncept som är kulturellt sammanlänkat med subjektivitet. Kontrollförlust är därför något som gör subjektet instabilt, då det skapar dissonans mellan det faktiska subjektet och subjektornormen eller-definitionen. Konsekvensen av förlusten av kontroll för huvudpersonen i *Hysteros* blir att hon känner sig skild från sin kropp på grund av graviditetsprocessen hon inte kan påverka. Hon räds tanken på att ”vara en annan”, vilket kan läsas som ett uttryck för att förlora in identitet. När kroppen inte längre är ett transparent medium under intellektets kontroll så som definierats av det dualistiska tankesättet blir subjektdefinitionen bristfällig för jaget. Det skapar den identitetsrelaterade ångest som den citerade texten återger.

³⁸ Jämför Young, s. 49. Se även Rich, s. 47.

³⁹ Battersby, s. 3.

När hon befinner sig i en process som faller utanför ramen för den västerländska kulturella förståelsen för vad ett subjekt innebär upplever hon att hon förlorar sin identitet. ”Det är som att jag inte längre finns’, jag hör att också det är löjligt, ’det är som att det enda som är jag är det som inte är det, är det som går till någon annan, är för något annat, och det är som att jag inte längre fanns.’” (s. 101) En liknande tanke uttrycks i Kristevas ”Stabat mater”: ”Min kropp och... detta. Ingen relation. [...] Ingen identitet finner här sin plats.”⁴⁰ När jaget säger att det enda som är hon är det som inte är hon och det som går till något annat upplever hon att graviditeten och fostret har ’tagit över’ henne, och att hennes egen identitet eller jag inte längre är betydelsefull. Hon har blivit en behållare vars enda syfte är att bära fostret. I det tillståndet finner ingen identitet plats hos henne, då upplever hon att hon inte längre ’finns’.

Här gestaltas den symboliska konstruktionen av kvinnan som ett kärl eller skal utan egen autonomi eller subjektivitet. Jaget uttrycker i den citerade texten en oro eller frustration över denna symboliska konstruktion och vad den innebär för hennes egen identitetsförståelse och känsla för självet, hon har svårt att nå bortom bilden av hennes kropp som ett kärl.

Lakoff och Johnson visar, som nämnts i inledningen, hur synen på kroppen som behållare är konventionell, universell och synliggörs av metaforiska uttryck. Battersby kritiserar tanken om den universella uppfattningen av kroppen som en säker behållare av ett ’jag’ med ”det dangerous other on the outside” eftersom, menar hon, denna modell inte är applicerbar på kvinnors kroppsupplevelse.⁴¹ Även Solheims argument om att kvinnokroppen ”är en figur som tycks vara överdeterminerad att framstå som det gränslösa - det som inte har eller ska ha egna gränser”⁴² kan tolkas som ett argument för bristen hos Lakoff och Johnsons universella metafor. Symboliska djupmetaforer gestaltar kvinnan som öppen, gränslös och möjlig att invadera menar Solheim, inte som en sluten skyddande behållare. Graviditet blir då ett tecken som understryker motsättningen mellan kroppen som behållare och kvinnokroppen som öppen. Detta fungerar väl som beskrivning av *Hysteros*’ huvudpersons kroppsupplevelse och identitetskris under sitt havandeskap. Hon upplever sin kropp som en behållare, men inte längre av ett stabilt ’jag’ utan av något annat, yttre, som tränger undan hennes ’jag’.

Mytens möjlighet

⁴⁰ Kristeva ”Stabat mater”, s. 54.

⁴¹ Battersby, s. 46.

⁴² Solheim, s. 20.

Hysteros utforskar också graviditetstemats möjligheter genom en sammansmältning av det samtida skeendet och en mytologisk berättelse. Jaget besöker en kvinna i ett sovrum eller sjukhusrum, och ber henne berätta om sina erfarenheter. Kvinnan, som jag refererar till som Rhea, svarar:

Jag bar henne i nio månader. I nio månader kände jag magen växa, bröstet svälla, min kropp bli tung och spänna och vätska och ömma.

Hon kom ur mig. [- - -]

Det första barnet var en dotter. Han tog henne, han åt henne, och hennes kropp var min (s. 28f).

Kvinnans berättelse är en allusion till den grekiska myten om titanerna Kronos och Rhea. Enligt myten berättar ett orakel för Kronos att han kommer störtas från makten av en av sina söner, varför han äter upp de gemensamma barnen som Rhea föder direkt efter födseln. Rhea gömmer sin sistfödda, Zeus, och ger istället Kronos en sten som han äter utan att se skillnad. Enligt myten växer Zeus upp gömd och konfronterar sedan Kronos och räddar på så vis syskonen. Olika varianter av myten menar antingen att Zeus tvingar honom att kräkas upp de uppätta syskonen, eller att Zeus klyver magen på Kronos och på så vis frigör syskonen. Därefter övertar Zeus makten.⁴³ I *Hysteros* befinner sig Rhea tidsmässigt efter Zeus födelse, men innan Kronos har störtats: ”En dag skulle det komma och söka sin far. [- - -] Det skulle öppna honom, och ta ifrån honom det han svalt. [- - -] Det har inte hänt än, men det kommer att hända. Det har inte skett, men det kommer att ske.” (s. 113) Rheas benämning av Zeus handling som ett ’öppnande’ ger *Hysteros*’ behandling av myten en tvetydlighet angående vilken version texten återger.⁴⁴ Enligt Rheas berättelse i *Hysteros* kastrerar Zeus Kronos, något som förmodligen syftar tillbaka på myten om Uranus och Gaia, som har ett liknande händelseförlopp men där Uranos gömmer sina barn och sedan blir överfallen, besegrad och kastrerad av sin yngste son Kronos. Genom denna sammanblandning av Uranos och Kronos öden länkas även Rhea och Gaia samman. Det är centralt för skildringen då Gaia ofta tolkas som ursprungsmodern, jorden och fruktbarheten och därför framhävs hur också Rhea, och i förlängningen textjaget, kan förstås i ljuset av hennes egenskaper.

När Rhea i detta kapitlets första citat säger ”han åt henne, och hennes kropp var min” understryker hon hur graviditet är förknippat med förlust, precis som huvudkaraktären gör i citaten diskuterade i föregående avsnitt. För Rhea blir förlossningen en extra påtaglig förlust eftersom barnen äts upp direkt efter födseln. Genom denna konkreta förlust förmedlas en mer abstrakt eller symbolisk sådan: när kvinnan föder förlorar hon något som tidigare har varit en del av henne själv. Detta poängterar Rhea när hon säger ”Det är min kropp. Det är mitt blod” (s. 86) om barnen. Den fysiska och psykiska smärtan är nära förbundna med varandra hos Rhea och präglar hennes gra-

⁴³ Nationalencyklopedin, Kronos, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kronos>, hämtad 2014-12-22, se även H. J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*, London 1933, s. 44.

⁴⁴ Detta blir extra intressant om Solheims analys av kulturella djupmetaforer övervägs. Hon visar hur kvinnans kropp är öppen, genom matsymbolik, matintag och matutdelning, och genom könssymbolik: kvinnans kön kan invaderas av något yttre. På så vis sammanlänkas öppnandet av Kronos’ kropp med havandeskap och kvinnliga kroppsegenskaper.

viditetsupplevelse, en dimension av havandeskapsprocessen som även återfinns hos Kristeva: ”Man föder inte med smärta, man föder smärta: barnet representerar smärtan och den installerar sig framdeles, för alltid.”⁴⁵ Rhea är svag och ångestfylld och hennes berättelse i *Hysteros* fokuserar kroppslig och mental smärta: ”Det klyver mig, det skär i mig, det delar mig i jag på ena sidan, jag på andra.” (s. 82) Genom att formulera graviditet och förlossning som en klyvnad anknyter Rheas upplevelse till Kronos’ undergång, då han, enligt en variant av myten, klyvs av Zeus. Kronos’ klyvning kan läsas som en andra födelse för barnen.⁴⁶ Kristeva formulerar samma poäng om graviditeten som en klyvning ”en moder är ett ständigt åtskiljande, en själva köttets klyvnad”⁴⁷. Smärtan och klyvningen understryker både förlusttematiken och hotet mot den enade identiteten.

Vidare karaktäriseras *Hysteros*’ berättande av ett ambivalent förhållande till gränser, vilket också är fallet i dialogen med den grekiska myten om Kronos och Rhea. Gränserna mellan jag och kropp och mellan jag och foster som diskuterats ovan är de mest konkreta, där gränserna pendlar mellan att vara kompromisslöst skarpa och diffusa. Gränsen mellan jaget och Rhea luckras också upp i texten.⁴⁸

Det åstadkoms genom sekvenser i texten där jaget beskriver sin egen och Rheas kropp som en och samma. När mannen går hemifrån och jaget blir ensamt fortsätter berättandet till exempel:

Och genast, alltid på en gång, är jag hos henne. Mina händer som ännu håller om muggen med kaffe blir hennes, mina ögon och läppar faller ned i hennes veck, min hud i hennes fåror, i mina fötter ser jag bara hennes, och med dem går jag bara hennes gång; jag reser mig och det är hennes steg jag tar mot diskbänken, mot badrummet, mot telefonen. / Jag ringer henne och det är min egen röst som svarar. Vi talar med oss, talar i mig. Jag väntar länge innan jag låter hennes händer lägga på (s. 11).

Genom att gränsen mellan Rhea och jaget, och mellan deras respektive berättelser, görs otydlig, appliceras Rheas förlust av de egna barnen också på jaget. Det innebär att förlusten av ett barn blir mer allmängiltig, och säger något om graviditet i allmänhet och inte bara om Rheas erfarenhet. Att föda blir att förlora en del av sig själv, ’sitt eget kött’. Denna tanke bekräftar jaget i en annan sekvens i verket: ”men istället för att trösta mig skrämmer det mig, istället är tanken fruktansvärd; jag har förlorat mig själv och nu ska jag strax också lämnas, det som jag blivit ska lämna mig, och det enda som kommer finnas kvar i mig är förlust.” (s. 102).

Rädslan för havandeskapets slut är påtaglig hos både Rhea och jaget. När jaget säger ”det enda som kommer finnas kvar i mig är förlust” förmedlar hon en rädsla inför ovissheten om vad som kommer finnas kvar av henne när graviditeten är över. Här blir bilden av den gravida kvinnokrop-

⁴⁵ Kristeva ”Stabat mater”, s. 40f.

⁴⁶ Båda varianter av myten antyder att de kan tolkas som förlossningar. Kronos’ mages klyvning kan tänkas anspela på ett kejsarsnittgrepp, medan födelsen genom kräkning ligger nära en naturlig födelse: båda kroppsliga processer innebär kroppsliga autonoma konvulsioner, uppkastning eller värkar, vars konsekvenser är att ett innanmäte stöts ut.

⁴⁷ Kristeva ”Stabat mater”, s. 52.

⁴⁸ Förutom att gränserna mellan jaget och Rhea luckras upp präglas också gestaltningen av andra grepp som gör relationen suggestiv. Jaget antyder ibland att hon intar ett barns position i sina handlingar, till exempel genom att gripa efter Rheas bröst, och beskriver även möten mellan henne och Rhea med sexuella undertoner.

pen som ett kärl synlig. Jaget har tidigare uttryckt hur hennes primära funktion som behållare till fostret är påfrestande, men samtidigt är hon rädd för att helt förlora sitt syfte när graviditeten är över. En tanke om den postgravida kvinnan som 'tom' behållare, utan identitet, blir tydlig genom citatet.

Förutom behandlingen av myten och de möjligheter den skapar för graviditetstematiken innehåller Rheas fragmentariska berättelse referenser till kristendomens symboliska sfär: "Hon säger 'Min kropp för din / utgiven / för din kropp / utgiven'" (s. 87) och något senare "'Min kropp', säger hon, mot taket, under andningen, 'är verklig föda.' / Hon vrider huvudet mot mig. 'Mitt blod är verklig dryck.'" (s. 90) Referenserna till nattvardsceremonin där Jesu kropp och blod symboliskt intogs av lärjungarna under den sista måltiden genom bröd och vin används för att belysa graviditetstemat på ett nytt sätt i texten.

Det är just graviditeten och moderskapet som gör att nattvardstemat blir mångtydigt i *Hysteros*. När Rhea med sina erfarenheter av graviditet och moderskap citerar och sedan utvecklar Jesu ord läggs en reell eller icke-symbolisk dimension till nattvardens symboliska, som får uttryck specifikt genom Rheas användning av ordet "verklig" i replikerna. Nattvardstemat blir då ett uttryck för något konkret och verkligt, en synliggörare av kontrasterna mellan Jesu symboliska offer vid nattvarden och Rheas, genom sin kvinnlighets, kroppsliga dito.

Solheim har resonerat kring de kroppsliga symbolerna som omger kvinnan och menar att kvinnan som mat är en djupmetafor kopplat till det större symbolkomplexet om den 'öppna' kvinnokroppen, som återfinns den västerländska kulturtraditionen: "kvinnokroppen [framstår] i sig som 'mat', något som överskrider sina egna gränser för att bli inkorporerad som föda och näring åt andra personer."⁴⁹ Det är denna tanke som Rhea ger uttryck för genom att använda nattvardstemat i sin berättelse. Innebörden av nattvardstemat blir reell för Rhea dels eftersom den gravida kroppen och moderskroppen *blir mat* åt barnet genom amning så som Solheim också uttrycker, dels för att Kronos åt upp hennes barn, en direkt produkt av hennes kropp, genast efter födseln.

Nattvardssekvensen ur *Hysteros* kan ses som ett problematiserande av kvinnlighet såväl som graviditet. Här är Kristevas tankar om kvinnlig graviditet och den kulturella moderskapskonstruktionen möjliga att återknyta till. Hon hävdar att kristendomens Jungfru Maria förmodligen är "den mest fulländade symboliska konstruktionen i vilken kvinnligheten, i den mån den kommer i dagen - och det sker ständigt - fixeras till det *moderliga*".⁵⁰ Samtidigt, menar Kristeva, undviker denna symboliska konstruktion som förhåller sig till den givna bilden av 'modern' att framhäva Maria som mänsklig. Detta innebär att kvinnan som modersymbol inte kommer i kontakt med kropp eller död, som är förknippade med synd. Detta visar Kristeva genom sin diskussion av jungfru Marias befrukt-

⁴⁹ Solheim, s. 49.

⁵⁰ Kristeva "Stabat mater", s. 34. Det kursiverade ordet "moderliga" är fetstilat i originaltexten.

ning utan sexualitet och av Maria som fri från synd och hur hon därför också är odödlig.⁵¹ Maria-symbolen karaktäriseras alltså av en inneboende motsägelse: hon är på en gång kroppslig och okroppslig, mänsklig och helig, eller som Norat uttrycker det ”en köttets oxymoron”.⁵²

Solheim understryker en liknande poäng när hon diskuterar synen på den monoteistiska guden som separat, åtskild och fullkomlig i sig själv. Hon menar att det finns en ”förbindelselänk till den kristna föreställningen om kvinnokroppen som essentiellt ofullkomlig - ett sprucket krus som hela tiden gör att dess inre stoff läcker och sipprar ut för att i sin tur invaderas och fyllas av andra människor. Man kan alltså hävda att *den öppna kvinnokroppen* i sig är en styggelse inom den kristna kulturtraditionen. Den strider mot föreställningen om det gudomliga.”⁵³ Symboliken som omgärdar jungfru Maria är därför nödvändig eftersom den grundläggande uppfattningen om kvinnan inom kristendomen gör hennes helighet omöjlig. Vidare menar Solheim att sammansmältningen mellan jungfrun och modern inom den kristna traditionen får funktionen som ”den sanna och hela kvinnligheten, där den sexuella kvinnan exkluderas”.⁵⁴ I relation till Kristevas essä och Rheas berättelse i *Hysteros* kan exklusionen av den sexuella kvinnan utvidgas till att exkludera också den kroppsliga kvinnan, vilket förmedlas genom nattvardstemat.

Grundantagandet för att den kristna nattvardsritualen ska fungera som rening och syndaförlåtelse är att kroppen och blodet som intas är andliga, heliga, och därför fria från konventionella associationer till kroppslighet, död och synd. I *Hysteros* kastas denna föreställning omkull genom utvecklingen av nattvardstemat. Kroppen och blodet får samtidigt symboliska och ickesymboliska betydelser, modern är mänsklig och kroppslig och på samma gång helig. Hon är Mariakonstruktionens motsats, den sakrala kvinna som Solheim beskriver i sin analys.

Effekten av ”avsymboliseringen” av nattvardstemat genom Rheas berättelse blir att graviditetstemat framhävs som något på samma gång heligt och oheligt. Temat förändras och får - samtidigt som dess upphöjda religiösa innehåll - kannibalistiska konnotationer genom myten. Texten förvränger på så vis kvinnlighet och moderskap.

Rhea å andra sidan gestaltar offret av sin kropp som både symboliskt och ickesymboliskt. Hennes berättelse är därför nära sammanlänkad med både kroppslighet, genom hennes kropp som mat till foster och Kronos, och död, genom hennes icke-gudomliga kvinnlighet och Kronos som äter hennes barn eller kropp. Att barnen ’återföds’ av den manlige guden understryker särskilt tydligt hur temat visar graviditeten som på en gång helig och ohelig eller kroppslig: Rhea har tvingats offra sin kropp till Kronos högst reellt, men Kronos’ manliga födelse antyder samtidigt barnens odödlighet

⁵¹ Ibid, s. 37.

⁵² Norat, s. 2.

⁵³ Solheim, s. 49.

⁵⁴ Solheim, s. 50.

eller uppståndelse. Därför möjliggörs ett ifrågasättande av självupppoffringen som *Hysteros* skildrar som en del av graviditeten och moderskapet och som kan upplevas som frånstötande. I Rheas fall förstås därför att självupppoffrandet är påtvingat, och karaktärens känslor ambivalenta. Detta blir tydligt dels genom nattvardstemat men också genom skildringen av Rhea i sin helhet: hennes smärta och sorg uttrycks kontinuerligt under berättelsen. Från denna passage blir alltså en kulturell paradox tydlig: under en graviditet är kroppsligheten tvingande samtidigt som det kulturella symboliska ideala moderskapet är icke-kroppsligt.

Havet som yta för gränsupprättelse och gränsupplösning

I *Hysteros* spelar havet en central roll för skildringen av graviditetstemat. Huvudkaraktären är omgiven av hav eftersom hon bor på en ö. Hon befinner sig ofta i havet eller vid havet och hennes tankeström sammanlänkar havet och havandeskap. Hav eller vatten som symbol står ofta för den kvinnliga livmodern eller jordens livmoder och länkas samman med livgivande egenskaper.⁵⁵ En inledande observation är således att platsen är betydelsefull för skildringen: jaget bor på en ö i vad som kan tolkas som en symbolisk livmoder.

Även i *Hysteros* får havet få moderliga, kroppsliga egenskaper. ”Det blåser hårt över havet och in mot stranden, vattnet frustar, spottar och kränger, det har splittrats och är inte längre ett enda, inte en kropp utan flera, vågor, delar” (s. 107). Havet kan ses som en födande kraft i citatet, som splittras och ger upphov till fler delar. Besjälningen av vattnet skapar en analogi mellan havets vågrörelse mot stranden och en födande kvinna, vars kropp delas upp när hon föder ut barnet.

Jaget använder havet som ett sätt att försöka etablera gränser:

Jag tycker om att gå längs stranden, tycker om att stå där. Jag tycker om att se hur mina fötter slukas av marken, fastän det skrämmer mig; jag tycker om att se hur mina fötter på de blötaste partierna sugts ner i leran och blir fast där, blir till dy. Jag tycker om det för jag vet att det ändå sedan går att lyfta dem och se att de då är hela, fortfarande mina; att lera åter skiljs från kropp och att jag kan gå vidare, och att marken bakom mig sjunker ihop och sluter spåren. Jag vet att vi då inte längre är detsamma, att fot inte är lera men fot (s. 31).

I den citerade texten ovan använder jaget havets - diffusa - gräns för att försöka etablera gränser kring sig själv. Att hon är kapabel att skilja sin fot från leran på stranden blir betydelsefullt för henne eftersom hon då upplever att gränsen mellan hennes jag och omvärlden är skarp och intakt, tvärt emot hur havandeskapet får henne att uppleva sin kropp, där är den gränslös.

Gränslösheten eller öppenheten hos den kvinnliga kroppen är något som Solheim också understryker i sin analys. Öppenheten signaleras genom samtliga kvinnans kroppsöppningar och öppenheten är därför närvarande både genom mat och sexualitet. Upprättandet av gränser fokuserar

⁵⁵ Hav är en symbol med många olika betydelser. Exempel på andra symboliska innebörder är rening och kaos.

Solheim i sin diskussion kring kroppssymbolik i anorektiska beteenden. Solheim uttrycker självsvälten som ett sätt att fördriva det främmande och stänga sin kropp mot inkräktare.⁵⁶ Raserade gränser, menar Solheim, innebär att något främmande har trätt in i och tagit över kroppen.⁵⁷ Samma terminologi är användbar i tolkningen av *Hysteros* graviditetsskildring, men jaget använder havet som kvinnlig symbol istället för maten för att försöka upprätta gränser mellan henne själv och omvärld i citatet ovan. Speciellt intressant i jagets försök att etablera sin gräns är att hon använder sig av just havet, som i sig beskrivs som en kvinnlig, moderlig kraft. Det innebär att texten ibland låter jaget inta en position i förhållande till kvinnan eller modern som liknar fostrets. När jaget badar beskriver hon havet och sig själv "[s]om en enda kropp, och min kropp i den, nedsjunkna, sväld av vågorna, upptagen i den och spjälkad, sönderdelad och helad, en kort stund är jag i den, är jag den, och sedan står jag åter på klippan" (s. 81). I ovanstående citat blir havet åter en havande kropp, nu med jaget som foster. Förutom havets havande egenskaper skildras det som ätande, eller jaget som "sväld" och "spjälkad". Texten associerar på så vis ätande och havandeskap till varandra, vilket understryker den Havet associeras också till Kronos, som åt upp sina barn, genom skildringen av hur havet äter jaget som foster. Också han och Rhea är kopplade till havssymbolen: Rhea föder samtliga barn på en klippig strand och Kronos tvingas i *Hysteros* skildring av myten ge ifrån sig de uppätta barnen ståendes i havet: "Vid havet skulle det finna honom, påväg ut i havet, halvvägs nere i vågorna. [...] Det skulle öppna honom, och ta ifrån honom det han sväld. / Det skulle veta att det måste ta också hans kön. Det skulle veta att det måste skära av det, skilja det från kroppen. / Att havet skulle bli rött, att vågorna skulle bli röda." (s. 113) När Kronos tvingas lämna ifrån sig barnen i havet framhävs händelsen som en födelse genom den symboliskt laddade platsen. Men denna graviditet kan läsas som en förvrängd spegling av Rheas och jagets eftersom Kronos har ätit upp barnen med syfte att tillintetgöra dem innan han tvingas föda dem.

Slutligen kan en motvilja mot alltför fasta indelningar mellan moder och foster utskiljas i *Hysteros*. Det suggestiva berättandet skapar länkar mellan jaget, fostret, Rhea, havet och Kronos och luckrar genom dessa förbindelser upp gränserna mellan dessa entiteter. Genom denna teknik understryks subjekten som splittrade.

Författaren som gravid: *Förvandling*

I *Förvandling* är protagonisten också en namnlös jagberättare som skildrar sin upplevelse av en graviditet. Romanen inleds ungefär mitt i graviditeten och avslutas precis innan förlossning. Jaget är en ensamstående kvinna som studerar litteraturvetenskap och under den tid romanen utspelar sig

⁵⁶ Solheim, s. 115.

⁵⁷ Solheim, s. 117.

försöker skriva en uppsats om Knut Hamsuns *Svält*. Texten för en intertextuell dialog med *Svält*, inte bara genom jagets resonemang kring romanen utan även på ett formellt plan genom allusioner och liknande teman. Över huvud taget uppehåller texten sig till stor del vid språk och skrivande. Den är vidare skriven med ett visst mått ironi och stor teoretisk medvetenhet.

Förvandling innehåller avsnitt som bryter jagberättandet och skildrar andra karaktärer som är centrala för berättelsen. Dessa sektioner är insprängda i den kvinnliga huvudkaraktärens berättelse, ofta genom kapitelbyte och ibland med enbart blankrad. Skildringen av de andra karaktärerna är samtida med jagets. Texten understryker samtidigheten genom att byta perspektiv i samband med att karaktärer möts i berättelsen, och på så vis framhävs textens poäng om staden som en rörelse, ett myller, där alla individer har del i varandra och är sammanlänkade.

Främst är det jagets hyresvärd fru Svan som bor i samma lägenhetshus som berättelsen skildrar i dessa passager. Fru Svan skriver sin självbiografi där hon berättar om sitt moderskap till en astmatisk son. Förutom jaget och fru Svan får även en manlig poet, en manlig läkare som jaget kallar fröken Andresen och en sorgsen, mörkögd flicka med ett spädbarn i barnvagn betydelsefulla funktioner i texten. Den mörkögda flickan begår självmord genom att dränka sig under berättelsens fortgång.

Eva Adolfsson har tidigare gett ut flera skönlitterära texter som behandlar genus och kvinnorollen. Hon har också skrivit facktexter om arbetarlitteratur och kvinnliga författarskap.

Främmande 'jag' med okänd inneboende

I *Förvandling* framställs den kvinnliga kroppen och det gravida tillståndet som något annorlunda eller främmande. Jaget citerar Hamsun: ”Jag är främmande här. Och inte bara här: överallt är jag främmande.” och fortsätter sedan själv: ”Främmande, så är det ju? Här i Sundbyberg, där jag inte ens har hyreskontrakt? Och i världen, där ingen på djupet begriper vad det är att vara kvinna och dubblera sig så underligt som jag nu gör - sannerligen 'främmande'!” (s. 156) Att jaget beskriver sig själv som främling kan ses som en konsekvens av bland annat hennes kropp. Den är dels kategoriserad som kvinnlig och därmed redan det andra könet, dels är den havande och därför främmande på flera sätt.

Graviditet är en slags representation av kvinnlig kropp dragen till sin spets, av dess särart. Det beror på att den gravida kroppen blir en synlig symbol för fruktbarhet och därmed kvinnlighet. Denna kroppsliga symbol fungerar därför i än högre grad som en negation av den manliga kroppen som aldrig får fruktbarhet som främsta funktion. I *Förvandling* utnyttjas Hamsuns *Svält* som en intertext för att understryka denna åtskillnad när *Förvandlings* berättarjag citerar och alluderar på

Svälts huvudpersons monolog.⁵⁸ Genom dialogen med *Svälts* manlige huvudkaraktär tydliggörs både likheterna och kontrasterna mellan hans främmandskap och det kvinnliga jagets främmandskap. Båda huvudkaraktärerna upplever sig vara platsmässigt främmande, och använder staden för att förklara sitt respektive främmandskap.⁵⁹ Men jaget i *Svält* ger också uttryck för en slags konstnärlig alienation när han hävdar sig vara främmande 'överallt'. Genom sin hunger och sitt skrivande fungerar han som en representation av den kulturella bilden av en konstnär som outsider eller alienerat geni, och när han är främmande 'överallt' är han det i egenskap av manligt subjekt och författare.

Jaget i *Förvandling* blir främmande som en konsekvens av att 'ingen på djupet begriper vad det är att vara kvinna och dubblera sig', det vill säga dels genom sin position som kvinna och dels genom en kulturell oförståelse för vad havandeskap är och vad det innebär för det kvinnliga subjektet. Hennes främmandskap är därför till stor del bundet till hennes kropp.

Vidare är jaget i *Förvandling* ambivalent i sin tolkning av sig själv som främmande. När hon betraktar staden tänker hon "Världen - det är ju oss den består av, vi är här tillsammans. Vi har kommit in i den, nu deltar vi. Lite grand främmande var och en, men också delaktiga. Även jag - så förhåller det sig faktiskt." (s. 157) Men sedan fortsätter hon "när jag skrivit det ser jag hur den mörkögda ligger i sitt vatten nere under allt som är så vardagligt och trevligt myllrar i Sundbyberg, och tänker igen att ordet 'främmande' passar. Hon har ju del i oss. Främmande ligger hon i sitt vatten i oss." (s. 157) Det senare citatet refererar till den mörkögda flickan med spädbarnet, som dränker sig i sitt badkar, förmodligen på grund av sin graviditet och moderskapet. Hennes död blir en påminnelse för jaget om att en graviditet innebär ett avvikande, att vara främmande. Detta framgår när protagonisten som hastigast uttrycker 'vi har kommit in i den [världen], nu deltar vi'. Här blir Battersbys text betydelsefull för förståelsen för textpassagen. Huvudpersonens uttryck belyser ett förbiseende av faktumet att alla subjekt stammar från ett tidigare (kvinnligt) subjekt. När hon sedan blir påmind om den unga mammans självmord blir hon genom detta också påmind om att det bakom varje födelse finns en kvinna eller ett kvinnligt subjekt som 'har del i oss'. Texten understryker på det viset Battersbys argument om att den nuvarande metafysiska förståelsen av subjektet rundgår faktumet att alla subjekt föds av ett annat subjekt.

Genom den unga flickans självmord framhävs därför frågan om vad som finns kvar av det kvinnliga subjektet när hon har dubblerat sig och hur kvinnan ska förstå sin egen identitet efter en graviditet, när den kulturella, dualistiska förståelsen för subjektivitet inte kan appliceras på den kvinnliga erfarenheten. Att den unga flickan dränker sig gestaltar denna problematik. Hennes död kan läsas som ett uttryck för ohanterlig sorg, en känsla av tomhet och uppgivenhet, som en desperat

⁵⁸ För exempel på allusioner jämför till exempel romanernas inledningar.

⁵⁹ När *Svälts* huvudkaraktär skriver "här" syftar han på Kristiania.

protest mot den nya rollen som mor. Romanen ger sporadiska inblickar i den mörkögda flickans tillvaro vilka belyser hennes inre tumult och subtilt förebådar självmordet. Adolfssons val att inkludera denna sorgligare parallella utveckling bredvid huvudpersonens innebär att det återfinns en dovare, mer tragisk dimension av graviditetestetemat som påvekar huvudpersonens bearbetning av sin egen graviditet.

Flickans självmord är också symboliskt laddat, där handlingen kan tolkas som en sorts återgång från moderskapet till ett fosterstadium. Vattnet i badkarskärlet fungerar som en symbol för livmoder och fostervatten. Denna tolkning av flickans självmord antyder också huvudkaraktären: ”Den mörkögda, tänker jag nu, hon hade kommit därefter att hon ville återvända till moderlivet. Vila i vattnet, bli som barnet självt, före.” (s. 170) Också detta kan läsas som en protest mot en begränsande moderroll och konstruktion av kvinnlighet som visar hur fostrets subjektivitet kan uppfattas som mer självklar än kvinnans.⁶⁰ Att dränka sig i badkaret, sänka sig i symboliskt fostervatten blir en flykt från dessa yttre kulturella föreställningar och ett sätt för texten att poängtera den subjektivitetsproblematik som den nuvarande förståelsen för graviditet och moderskap innebär.⁶¹

Texten framhäver alltså en existentiell fenomenologisk dimension av främmandeskap i relation till graviditetstillståndet och moderskapet i sig. Förutom den dimensionen är den gravida kroppen och fostret också främmande för textjaget. Hon tvekar ofta över vem av hon själv och magen som är subjekt: ”sannerligen: är det den som halar mig framåt eller är det jag själv, jag här bakom magen, som bestämmer vart vi ska ta vägen?” (s. 5) Här blir det tydligt att jaget ser sig själv och fostret som två subjekt som befinner sig i samma kropp och konkurrerar om bestämmanderätten över den. Denna upplevelse av havandeskapet liknar den som uttrycks av jaget i *Hysteros*.

Ytterligare belysning av jagets och fostrets jämbördighet i bestämmandet över kroppen är hennes beskrivning av fostret som en främmande person: ”Jag för fortfarande sådana samtal men personen har blivit främmande, verkligen okänd. [...] Vem kan du vara? Du som är så okänd fast insvept här med mig i samma skinn och blodomlopp.” (s. 26) Fostret och jaget är två personer eller subjekt som är insvepta i samma kropp men helt främmande för varandra.

Här iscensätter framställningen en identitetsmässig problematik som liknar den som Battersby uttrycker. Hon menar att västerländsk kulturell förståelse för subjektivitet förbiser dess ursprung som beroende och kollektiv, det vill säga förbiser att det initialt delar kropp med modern, en poäng som Adolfsson understryker i sin roman. Den vedertagna förståelsen av ett subjekt menar Battersby är att det besitter *en* kropp som aldrig delas med andra subjekt. Hennes resonemang framhäver brist-

⁶⁰ För vidare diskussion av den kulturella konstruktionen av fostret som innehavande agens och subjektivitet, se Lynn M. Morgan, *Icons of Life - A Cultural History of Human Embryos*, Berkeley 2009, s. 159.

⁶¹ Ytterligare en möjlig ingång här är Kristevas texter om fostret som uttryck för ett förspråkligt stadium som förmedlar ett medvetande bortom det språket förmår fånga, se gärna ”Stabat mater” tex s. 51 och 59 och *Fasans makt - En essä om abjektionen*, Göteborg 1991.

fälligheten genom att belysa frågan om hur modern eller jaget kan behålla sin subjektposition när hon bär ett annat subjekt i sig. *Förvandling* återger denna teoretiska bristfällighet när jaget uttrycker hur hon inte längre är säker på om hon eller fostret styr kroppen och förundras över att hon har en främling innanför skinnet.

Huvudpersonens gravida mage främmandegörs också i texten. Det sker genom benämningen av den som ett klot. ”Jag lånar Lennart Nilssons fotobildböcker, stirrar på de små rymdvarelserna. Viker upp klänningen och skärskådar klotet med sitt spända skinn... Och det förblir fullkomligt obegripligt!” (s. 26f) I benämningen av magen som ett klot finns astronomiska konnotationer som framträder extra tydligt när fostret kallas rymdvarelse. Rymden och rymdvarelsegestalten karaktäriseras ofta som något främmande, okänt, annat än människan och utgör också ofta ett hot mot henne.⁶² När detta tema appliceras på den gravida magen och fostret betonas också graviditetens främmandeskap.

I artikeln ”Strange Anatomy: Gertrude Stein and the Avant-Garde embryo” visar Lynn Marie Morgan hur det medicinska studiet och porträtteringen av embryon har format förståelsen för vad ett foster är.⁶³ Hon nämner Nilssons fosterfotografier som en av de tidiga influenserna för denna förståelse. Nilssons fotografier är en del av en större strömning som, enligt Morgan, innebär att embryot eller fostret blir en estetisk och metafysisk ikon eller symbol för liv som osynliggör den kvinnliga kroppen.⁶⁴ Denna symbolik innebär att förståelsen för fostret är icke-materiell och avskild från kroppslighet. Detta understryker även Barbara Duden i *Disembodying women: perspectives on pregnancy and the unborn*. Hon diskuterar hur den kulturella konstruktionen av fostret osynliggör den kvinnliga kroppen och kategoriserar fostret som något separat från den.⁶⁵ Tydligt från dessa texters resonemang är att fostret fungerar som ett eget subjekt medan den moderliga kroppen försvinner i avbildningarna. Den kulturella konstruktionen av fostret som subjekt döljer det faktum att det är oskiljbart från den kvinnliga kroppen och oskiljbart från det kvinnliga subjektet.

Fostret som icke-materiellt och separat behandlas i *Förvandlings* huvudkaraktärs oförståelse inför det faktum att det fosterporträtt helt utan anknytning till en kvinnlig kropp som Nilssons bilder visar skulle kunna finnas inuti hennes magklot. Huvudkaraktären visar genom detta hur fostret som okroppslig livsikon och separat varelse medverkar till att skapa en upplevelse av främmandeskap, där hon inte förmår att relatera fosterfografierna till sin egen kroppsligt bundna upplevelse av gra-

⁶² Fostret som rymdvarelse återfinns även i Lennart Nilssons populärvetenskapliga *Ett barn blir till*, Stockholm 1990, och Youngs antropologiska artikel.

⁶³ Lynn Marie Morgan, ”Strange Anatomy: Gertrude Stein and the Avant-Garde embryo”, *Hypatia*, 2006:21:1, s. 16ff.

⁶⁴ Den ersätts till exempel med illustrationer av en stjärnhimmel och tom rymd.

⁶⁵ Barbara Duden, *Disembodying Women - Perspectives on Pregnancy and the Unborn*, Harvard college 1993. Att förskjuta fokus från den konkreta kroppen på detta vis är inte ett fenomen som är specifikt för behandling av graviditet, utan förekommer även vid behandling av andra företeelser som berör kvinnan och den kvinnliga kroppen. Se till exempel Kajsa Ekis Ekman's *Varat och varan - prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan*, Stockholm 2011, för ytterligare diskussion om situationer där kvinnans kropp negligeras och hur detta förbiseende missgynnar henne.

viditeten. Det spända skinnet fungerar som en metonym för kvinnokroppen, frånvarande i fosterkonstruktionen men närvarande hos berättarjaget.

Är bläcket vitt? Om mat och skrivande

Mat som symbolisk konstruktion är kopplad till den kvinnliga kroppen genom modersbrösten som metonym för kvinnan. Detta menar Solheim i sin analys av kroppssymbolik: ”på en mer fundamental meningsnivå framstår kvinnokroppen i sig *som* mat, något som överskrider sina egna gränser för att bli inkorporerad som föda och näring åt andra personer.”⁶⁶ Kvinnan som mat är en del av en större kulturell symbolisk helhet som definierar den kvinnliga kroppen som öppen och gränslös, visar hon vidare.⁶⁷

Mat är ett tema som förekommer i både *Hysteros* och *Förvandling*. I Adolfssons roman manifesteras det och får särprägel genom huvudkaraktärens resonemang kring hunger och ätande. Hon skriver ett arbete om Hamsuns *Svält* och uppehåller sig länge vid Hamsuns karaktärs svält och skrivande, som är nära sammanlänkade processer för huvudkaraktären. Genom mattemat framträder på så vis flera sammanhörande dikotomier. Huvudkaraktären berättar att hon upplever en orättvisa mellan henne och *Svälts* huvudkaraktär:

Inte får jag svälta mig så att mitt huvud blir lätt och frånvarande! Inte får jag vända mig från världen för att gå in i min ensamma hunger och mitt ensamma skapande. Tvärtom måste jag ideligen kasta mig ut i världen, frotera mig med studievägledare och gynekologer och mödravårdsystrar och socialvårdsdamer, alla dessa som kan vara till nytta och hälsa för mig och mitt lilla foster (s. 30).

Hennes position som kvinnlig, kroppslig och naturlig understryks i citatet och kontrasteras mot *Svälts* huvudkaraktär som genom sin hunger och sitt ’ensamma skapande’ står för intellekt och kultur. Jagets kvinnlighet och gravida tillstånd i synnerhet upplevs som ett hinder i vägen för inträde i den manliga domänen, tänkandet och skrivandet.

Genom citatet skildras en vilja att vara ’stängd’ som Hamsuns manliga huvudkaraktär. Denna ’stängdhet’ ser jaget som uppnåbar genom svält, alltså frånvaron av att ta in något främmande i kroppen. Hon uppfattar en stängd eller svältande kropp som fördelaktig för konstnärligt skapande. På så vis skapas en dissonans mellan jagets ambition att vara en skrivande, intellektuell individ och hennes samtida kvinnlighet. Solheims analys av kulturella djupmetaforer där kvinnan som mat och öppen belyses kan fungera som en utgångspunkt vid tolkningen av huvudpersonens bearbetning av Hamsuns gestalt. Citatet från *Förvandling* understryker hur denna symboliska dimension av kvinnlighet stänger kvinnan ute från vissa kulturella positioner. Skildringen understryker hur man-

⁶⁶ Solheim, s. 49.

⁶⁷ För en grundläggande genomgång djupsymboler med fokus på teoretisk kontext, se essän ’A Rotten Text’ i *Carved Flesh, Cast Selves - Gendered Symbols and Social Practices* av Solheim och Tordis Borchgrevink, Providence 1993.

nen inte är symboliskt definierad som mat utan som stängd och hel. En länk mellan manlighet, kultur och svält skapas.⁶⁸ Förvandling skildrar på så vis ett jag som identifierar sig som intellektuell och samtidigt uppmärksammar hur de kulturella associationer som är knutna till den intellektuella som karaktär, exemplifierat genom *Svält*, blir problematiska för henne som kvinna och gravid att förhålla sig till. Texten använder mat som ett sätt att diskutera denna problematik som uppstår genom de dualistiska konstruktioner som jaget måste förhålla sig till. Att jagets kropp extra tydligt signalerar öppenhet och gränslöshet genom sin graviditetsprocess är även något som huvudkaraktären understryker: ”Det där som rundar sig - har det något slut, någon gräns? Överallt finns liksom porer, öppna. Allting sipprar. Allting är omlopp, banor, rörelser. Två hjärtan slår men snart slukar det ena hjärtat det andra!” (s. 81).

Jaget i *Förvandling* är omgivet av text. Hon skriver själv en analys av *Svält*, hon möts av Vennbergiska diktcitat på förbikörande stadsbussar på sina hungerpromenader och hon hör skrivmaskinens ljud från fru Svans lägenhet. På så vis är text och skrivande ständigt närvarande under jagets graviditet. Text länkas samman med havandeskap och moderskap, och erbjuder därmed ett annat möjligt sammanhang för den intellektuella skapande människan, jämfört med den etablerade manliga positionen som Hamsuns huvudperson intar.

Likenelsen mellan skrivande och havandeskap skapar en referenspunkt mellan *Förvandling* och Héléne Cixous’ *Le rire de la méduse*. Cixous uppmanar kvinnan att ’skriva sin kropp’ och vill framhäva ett partikulärt feminint skrivande, en könad text eller ’sext’.⁶⁹ Kvinnan, menar hon, ”writes in white ink”.⁷⁰ Huvudkaraktären i *Förvandling* både understryker och underminerar Cixous argument när hon resonerar kring skrivande och graviditet. Hon framhäver kopplingen mellan graviditet och skrivande och belyser, som Cixous, språkets och skrivandets patriarkala tendenser men ifrågasätter, skulle det kunna uttryckas som, om bläcket är vitt.

Huvudkaraktären i *Förvandling* drar paralleller mellan sin graviditet och sitt skrivande. ”Jag som bor här, jag är alltså havande. Med ett barn - men väl också med mig själv som författare, eller i varje fall skribent?” (s. 22) En liknande relation mellan kvinnligt skrivande och kropp argumenterar Cixous för: ”Woman must write herself: must write about women and bring women to writing, from which they have been driven away as violently as from their bodies - for the same reasons, by the same law, with the same fatal goal.”⁷¹ Både huvudpersonen och Cixous uttrycker en ståndpunkt

⁶⁸ Även när texten skildrar fru Svan förekommer temat kvinnan som mat och till för andra: ”Men fru Svan har vaknat i en dröm att man ska äta henne. Att man har lagt henne på ett bord, helstekt, där är frukter runtom henne till dekoration, nu ska de hugga in på henne... Vilka de nu är? Någon sorts släktingar och barn. Det är underligt att de ska äta henne, det tycker hon också i drömmen. Men det är ett faktum. Hon är ju stekt, lite glansigt brun runtom, och upplagd här på bordet. / Så det kan bli i drömmarna! Har hon tyckt att familjen slukade henne? Det har hon nog.” (s. 87)

⁶⁹ Héléne Cixous, ”Laugh of the Medusa” i *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Chicago 1976, s. 885.

⁷⁰ Cixous, s. 882 och 877.

⁷¹ Cixous, s. 875.

som argumenterar för en sorts materiellt producerad skrift, en text som har sin utgångspunkt i den kroppsliga kvinnans erfarenheter. Att skriva är för Cixous ett sätt att återerövra rätten till sin kroppsliga uttrycksförmåga och egen kroppstolkning, liksom jaget i Adolfssons text upplever hur också hennes författarskap är ett slags havandeskap och på så vis sammanbinder kropp och text.

Romanen använder sig av *Svält* som en utgångspunkt i graviditetsskildringen. I jagets analys av *Svält* applicerar hon graviditetstematik på Hamsuns text:

I min analys är den en berättelse om författaren som havande och om havandeskapet som ett författarskap. [...] För medan jag följer den unge mannen i Sult på hans hungerpromenader måste jag gång på gång ställa mig frågan: om detta är berättelsen om ett havandeskap och jag är en gravid person som analyserar det - vad är då en kvinna?

Vi lever ju i en kultur där frågan - den idiotiska frågan! - hela tiden blir akut. Så tänker jag att jag genom min egen graviditet - genom att jag iakttar och reflekterar över den, samtidigt som jag sätter den i relief mot skeendena i Hamsuns roman - ska komma gåtans lösning ett stycke närmare (s. 23f).

Textjaget skapar en analogi mellan litterärt skapande och havandeskap när hon tolkar *Svält*. Den citerade texten kan läsas som att jaget upplever sig identitetsmässigt nära både Hamsuns karaktärs icke-kroppsliga, kulturella 'graviditet' och sin egen kvinnliga kroppsliga havandeskapsprocess. På så vis förkroppsligar hon genom sin identitet två begrepp som vanligtvis konstrueras som motpoler, vilket orsakar den förvirring som uttrycks när jaget frågar 'vad är då en kvinna?'.⁷² Frågan, menar huvudkaraktären, är idiotisk men behöver besvaras. Hon kritiserar härigenom begränsningen det innebär att ett graviditetstillstånd ses som ett tecken på en kvinnlig särart som måste bestämmas och avgränsas. Genom att använda en manlig icke-kroppslig graviditetstolkning som spegling av textjagets egen upplevelse skapar texten ett släktskap, eller likhetstecken, mellan inte bara skrivande och graviditet utan också manligt och kvinnligt. Den dikotomiska uppdelningen ifrågasätts på så vis genom huvudkaraktärens analys. Graviditetens definition som en process tillhörande kvinnan luckras på så sätt även upp en aning. Också i *Förvandling* framhävs alltså ett motstånd mot allt för fasta kategorier eller gränser.

Huvudkaraktären upplever samtidigt en skillnad mellan det 'manliga havandeskapet', karaktäriserat genom Hamsuns huvudkaraktär, och hennes eget faktiska havandeskap:

Men ofta får jag för mig att tankens och havandeskapets båda vägar är oförenliga, att jag måste välja: endera tömd på tankar sjunka ner i graviditeten som i ett hav - eller helt strunta i den där kroppen och viktlös ta mig upp mot tankarnas höjder (s. 24).

I citatet ovan ryms flera kulturellt skapade dikotomier. Graviditeten, och därmed även kvinnligheten, är ett hav tömt på tankar som jaget kan välja att sjunka ner i. Om jaget 'struntar i' sin

⁷² Mullin visar i sin analys hur kroppslig graviditet och vad hon kallar 'kreativ graviditet' det vill säga skapandeprocesser, som historiskt har beskrivits med graviditetsmetaforik av till exempel Nietzsche och Platon, värderas helt annorlunda, trots metaforens identitetskapande funktion. (s. 27f).

kropp kan hon ta sig upp på tankens höjd. Det innebär att kvinnlighet och graviditet associeras till natur, känsla, djup och tyngd kropp, medan mannen, och författaren, grupperas tillsammans med kultur, tanke, höjd icke-tyngd, icke-medveten kroppslighet.⁷³ I analysen av *Hysteros* diskuterade jag hur Iris Marion Young kritiserar den kroppssituerade subjektsteorin som bland annat Merleau-Ponty förespråkade genom att visa hur den gravida kroppen motsäger tanken om kroppens och sinnets enighet som innebär att individen i normalfallet inte är medveten om sin kropp som entitet. Kritiken grundar Young i att den gravida kroppen upplevs som tyngd av det kvinnliga subjektet och att graviditeten försvårar möjligheten för henne att 'strunta i den', vilket innebär att hon inte upplever sig som enad och omedveten om sin kroppslighet. I citatet befästs på så vis den kulturella föreställningen om subjektet som icke-kroppsligt och rationellt, och kvinnan som kroppslig och icke-rationell - det vill säga ett objekt. Jaget tvivlar på om man kan vara författare och kropp samtidigt, men försöker ändå ena dessa båda positioner genom sitt skrivande. Hon framhäver på så vis både det kartensiska subjektet och den kroppssituerade subjektsteorin som svårhanterliga för hennes själv.

I det diskuterade citatet länkas graviditet och hav samman och kontrasteras mot kultur. Men skriften som kulturellt uttryck liknas även vid ett vatten i *Förvandling* "Någonstans i huset skriver någon på maskin. / Jag hör det tydligt, det låter som ett vattenfall." (s. 61) Det finns således en viss ambivalens i skildringen. Jaget pendlar mellan att understryka kulturella dualistiska indelningar och att använda sig av sina egna associationer för att underminera dem. I de båda ovanstående citaten åstadkoms det genom att kvinnlighet och hav skrivs samman, medan skrivandet, som jaget etablerat som 'manligt' liknas vid ett vattenfall och således associeras till kvinnlig symbolik. Detta kan ses som ett uppluckrande av gränser. Genom skrivandet som tema och den uttryckta ambivalensen framhävs hur kategorierna manligt och kvinnligt inte är fasta och ömsesidigt uteslutande.

Förvandling uttrycker även en medvetenhet om kulturella och litterära återkommande schabloner och genom att låta jaget kritisera en manlig definition av den kvinnliga kroppen och på så vis skapa en ironisk effekt. "Som på beställning kommer en 515 åkande, med Vennbergdikten. 'Lyssna in i ditt mörker/ in i ditt blods/ ogenomträngliga dimmor' hinner jag läsa, och förargar mig. Varför detta ständiga mörkerprat? Jag vill vara ljus! Jag är en lättsam kvinna på väg till en date!" (s. 171).⁷⁴

Det sker även då jaget kritiserar den manliga poetens, av jaget tänkta, beskrivning av den gravida kvinnokroppen. Denna kritik befinner sig nära Cixous' argument om hur språket som aktör bidrar till patriarkalt förtryck och understryker på så vis att manliga språkliga uttryck inte bör ses som de enda giltiga.

⁷³ Här återfinns en parallell till *Hysteros* mytologiska gestaltning som använder barnen till Gaia och Uranos, Rhea och Kronos, i berättelsen. Gaia fungerar som den ursprungliga modern eller 'moder jord', fruktbarheten, medan Uranos figurerar som himlen i den grekiska myten.

⁷⁴ För ytterligare diskussion om kvinnan som mörker, se till exempel Kristevas diskussion om Freud i "Stabat mater". (s. 55) Explicit återknytning till Freud sker även i den skönlitterära texten, där jagets älskare fröken Andresen är psykoanalytiker och Freudfantast.

Ser han då: en gravid kvinna? Börjar han då fundera ut något metafysiskt om mig, något om liv i knoppning, ser han kanske min kropp som en svällande frukt, glänsande i den värmande solen... Eller ser han böljande sädesfält, träd dignande av frukter, en marknadsplats med varorna utbredda i sina stånd, pumpor, meloner, tomat, granatäpplen, druvor i klasar... Nej en sådan liknelsegalning han blir i min tanke, nu måste jag fnissa åt hans sjuka. Snälla herr poet, här går ju bara en vanlig Sundbybergare som råkat bli med barn! / Men han - menar han att just jag nu är strand och hav, mull och åker? (s. 84).

Den citerade texten berör konstruktioner av kvinnlighet som också Solheim har uttolkat. I analysen av kvinnliga djupmetaforer refererar Solheim till Delaney som argumenterar för en ”kulturell kod som associerar kvinnan med *åker*, det vill säga den öppna, väntande och passiva jordmånen som måste avgränsas, stängas inne och omgärdas för att kunna ta emot den manliga skapande säden.” Vidare menar Solheim att ’åker som blir sådd’ är en av flera symboliska aspekter som skapar en kulturell förståelse för den kvinnliga kroppen som öppen och därmed gränslös. Denna symboliska förståelse för kvinnan iscensätts i *Förvandling* när poeten använder både åkrar och frukt i sin poetiska framställning av graviditet.

Det finns i den citerade texten från *Förvandling* ett motstånd hos jaget mot den kulturella föreställningen om kvinnokroppen och dess normativa symboler som tolkas som skapade av manliga subjekt. Texten kan ses som en protest mot den kulturella kod som Solheim diskuterar. Denna kritik fokuserar särskilt manligt kreativt skapande eftersom kritiken är riktad mot en poet och ’liknelsegalning’.⁷⁵ De kroppsliga djupsymbolerna som Solheim belyser är därför i *Förvandling* främst länkade till den manliga konstnären som arketyper, texten understryker poesin som ett kulturellt uttryck - och förtryck - där kvinnokroppens symbolik representeras. Kvinnokroppen fungerar därför som en ’text’ som ”formas genom redan etablerade symboliska meningsstrukturer” såsom Solheim uttrycker.⁷⁶

Genom att ironisera över poetens tänkta definition av henne som gravid kvinna understryker huvudkaraktären hur hon inte identifierar sig med poetens liknelser. Dessa belyser kvinnans fruktbarhet, hon koncentreras till natur i allmänhet och frukt i synnerhet. På så vis gestaltar texten en av de poängerna Cixous för fram i sin essä, att mannen inte kan skriva ’kvinnan’ och kvinnliga erfarenheter.⁷⁷

Jaget känner ingen tillit till representationen av kvinnan och graviditeten som en manlig poet kan göra, utan försöker själv hitta en definition på sitt tillstånd. När hon gör det tvingas hon ifråga-

⁷⁵ Patriarkalt skrivande och den kulturella föreställningen om det manliga författargeniet är något som förekommer också i Adolfsson's facktexter. Se Adolfsson *Livsstycken*, Stockholm 1980 och Ebba Witt-Brattström *Moa Martinson - Skrift och drift i trettioalet*, Stockholm 1988.

⁷⁶ Solheim, s. 63.

⁷⁷ Ytterligare möjlig teoretisk anknytning här är till Kristevas ”Stabat mater”, där hon skriver följande om språkets förmåga att fånga graviditet och moderskap: ”Ord som alltid är fjärran, alltför abstrakta för dessa sekunders underjordiska bullrande som böjs i ofantliga rymder. Att skriva om dem är att sätta diskurser på prov. Vilket för en kvinna är att älska, samma sak som att skriva. Skratta. Omöjligt.” (s. 34) Kristevas ord ligger nära fru Svans självbiografiska berättelse om sin son och sitt moderskap, en process där hon ständigt brottas med språkets oförmåga att visa det hon berättar.

sätta sig själv. Hon, liksom poeten, tänker också på sin graviditet som en imitation av naturen: knoppande blommor och sprickande löv. Huvudkaraktären blir på så vis förvirrad av sin graviditets, enligt henne, uppenbara sammanhörande med naturen, knopparna och frukten som poeten i hennes fantasi uttrycker. Samtidigt har hon behov av att hävda sin individualitet, sitt icke-sammanhörande med den endimensionella konstruktionen av kvinnan som poeten, och den manligt dominerade konsten, ger uttryck för. Hon identifierar sig hellre med Hamsuns huvudkaraktär och författaren som arketyper. Återigen är det kroppen som hindrar henne, eller snarare de kulturellt konstruerade dualistiska motpolerna som sammanlänkas med kvinnlighet och kropp.

Skillnaden mellan henne själv och poetens representation av kvinnan är att åkern inte kan tänka att den är en åker. Poetens kvinnor är åker - tänker alltså inte. Jag tänker det. Men genom att jag tänker 'åker' är jag ju det inte läng[r]e! Tänker mig själv som vore jag något annat! Hur ska jag få ihop det? Jag får inte ihop det. / Förbindelse saknas mellan henne som är det växande och henne som tänker. Man upprättar provisorier: liknelser, konjunktivsatser (s. 85).

Kropp och språk eller kropp och tanke ställs i motsats till varandra i jagets formulering. I denna dikotomi är kroppen och språket oförenliga. Jaget blir förvirrad eftersom hon både är kropp och tänker, genom sin graviditet både är kropp och språk eller som Solheim uttrycker det "kroppar är alltid både ting och tecken"⁷⁸ men när hon använder ett dualistiskt tankemönster är detta en omöjlighet. Det finns ingen modell tillgänglig för jaget för att hantera detta dubbla, hon finner ingen hjälp av de kulturella föreställningar om omger henne.

Här skriver romanen fram en central tematisk poäng: det gravida subjektet omkullkastar den teoretiserade definitionen av ett subjekt genom sitt havandeskap. Hon gör subjektet instabilt. Texten gestaltar därmed subjektet som materiellt och flödande, vilket ligger nära Braidottis tankar om subjektivitet. För huvudkaraktären skapar denna positionella instabilitet en identitetsproblematik.

Jaget är mycket medvetet om metaforens och liknelsens makt över tanken när hon reflekterar över graviditet, språk och identitet: "det [kommer] för mig att jag verkligen skulle vilja träda igenom liknelserna, in till en verklighet av sammanfall... Trä mig genom mig själv, som om jag vore en tråd och på samma gång nålens öga. Och jag tänker att jag skulle bli lycklig då, och alldeles lugn..." (s. 85). Jaget förhåller sig till liknelserna som om de döljer verkligheten, hon framhäver hur de innebär en falsk representation. Genom denna tanke understryks dels dissonansen mellan språk och verklighet på ett bredare plan, dels det patriarkala språket som begränsande kvinnliga subjekt, så som Cixous också menar. En tanke om ett sammanfall av motpoler återfinns, uttryckt genom paret tråd och nålsöga. Jaget uttrycker en idé om en sådan verklighet bortom språkets begränsning eller brist genom sin liknelse.

⁷⁸ Solheim, s. 19.

Vattnets inskription

I *Förvandling* är förutom länken mellan havande och skrivande naturskildringar centrala för graviditetstemat. Dessa används på ett sätt som visar på medvetenhet kring språkets möjligheter att framhäva och dölja aspekter av det signifierade, den metaforenas potential som även Lakoff och Johnson understryker.⁷⁹ Vattnet som symbol för liv och fruktbarhet dissekeras i texten.

Men så fanns ju det som strömmade?

Den där vanliga bilden av människolivet, att det är en sorts flodfärd från befruktningen till utslocknande - jag fick för mig att den bilden nu i havandeskapet liksom förkroppsligade sig, blev kött... *mitt* kött... Att bild och kropp gled in i varandra och det som en gång varit jag i och med denna rörelse suddade ut sig, ja så var det: *fullt medvetet* hade jag drivit mig bort till min gräns, till vattenstupet, katarakten..." (s. 25).

I citatet ovan fungerar vattnet eller flodströmmen som en livgivare, eller synonym till livsfärden, så som också en konventionell kulturell symbolik ofta gestaltar.⁸⁰ Men symbolen förkroppsligas också, och gör kroppen till text, genom graviditeten. Kroppens funktion som text och bärare av kulturell mening visas genom huvudkaraktärens beskrivning av hur floden, vattnet, förkroppsligas i hennes kött, hur hon och vattnet är samma materia och hur det omsluter henne. Liknande upplevelser understryks på flera ställen i texten: "en känsla kommer och överraskar mig, en känsla av att vara in-dragen i något bortfarande vällande... Som om min kropp fanns inne i en flod och själv var av samma stoff som det strömmande vattnet... Eller som om den var gjord av tid som flyter" (s. 25).

En analogi mellan vatten och fostervatten skapas genom jagets graviditet i kombination med vattnets symboliska mening. Genom att livsflod och kropp sammansmälter länkas utslocknande och födelse samman och bildar ett cykliskt förlopp. Men när kroppen blir text och symbolen förkroppsligas i jaget verkar det ske på bekostnad av hennes identitetsförståelse, som språket inte förmår gestalta, hon upplever hur hon 'suddas ut'. Återigen blir idén om den gravida kvinnan eller modern som 'käril' synlig.

Jaget drömmer också om skog och kärr. Här är bildspråket mörkare:

[Skogen] river henne med taggar och barr, den fäller henne med rotsnaror och halkmossor - den har henne ner i mossvattnet, i kärrhålen, bland olvon pors och spindelvävar som brister - nu ligger hon i porstrasslet och det är bara ett stycke kropp där alla porer suger i sig det mörka tjärnvattnet (som med osynliga sugrör), en kropp full av rispors och allting på marken nafsar efter de små såren...

Jag är den som ligger i mossvattnet och liksom transporteras bort från mig själv... Indragen i det strömmande... Hastigt påväg bort mot döden!⁸¹ (s.82).

⁷⁹ Lakoff & Johnson, s. 10.

⁸⁰ Se till exempel <http://www.denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Naturfænomener/vand?highlight=vand>.

⁸¹ Ytterligare en dröm av liknande karaktär återfinns på sida 152: "Men om natten drömmer jag om att kvävas under vatten. Där är en bassäng och därinne en grotta som ska passeras, i berget under bassängen, ut till det stora fina öppna havet. Och det är så ordnat att jag måste finna min väg genom grottan utan karta, och hela tiden hålla andan. Tänk då om jag inte hittar rätt, och kvävs nere i gångarna? [...] Jag ligger stilla och försöker smälta tanken att det faktiskt inte finns några andra sätt att ta sig fram till det där... lyckliga havet... än genom dessa mörka passager, livsfarliga."

Vatten som destruktiv kraft och undergång är ytterligare en dimension av symboliken som omger vatten.⁸² Vattnet i den citerade texten är stillastående och mörkt, och kontrasteras på så vis mot strömmens egenskaper. Men samma beskrivning av vattnet som strömmande och transporterande återfinns också i kärret. På så vis sönderdelar texten den kulturella symbolen av vattnet som liv och rening - det är nu på en gång en livsström och stillastående tjärn, ren och oren, liv och död.

Ytterligare incitament för vattnet som på en gång liv och död demonstreras i texten. Den sorgsna flickan med barnvagn dränker sig i sitt badkar. Jaget tänker ”Henne som jag så ständigt såg. De där ögonen. I vatten, och det är inte ’livet’ ” (s. 154) och senare ”Den mörkögda, tänker jag nu, hon hade kommit därefter att hon ville återvända till moderlivet. Vila i vattnet, bli som barnet självt, före.” (s. 170) Vattnet får här både egenskapen av fostervatten - förutsättning för liv - och möjliggörare av ett självmord. Denna dubbelhet nyanserar förståelsen för graviditetsprocessen och belyser för huvudpersonen de högst konkreta, ödesdigra konsekvenser de kvinnlighets- och graviditetskonstruktioner hon med ett mer abstrakt och filosofiskt perspektiv resonerar kring, kan få. Slutligen kan konstateras att samtliga tematiska aspekter som lyfts i analysen av *Förvandling* förmedlar parallellt teoretisk medvetenhet och fysiskt förkroppsligande av de mer abstrakta konstruktioner som bearbetas.

Skräckbetonad pseudogrossess: *Värddjuret*

I *Värddjuret* heter huvudkaraktären Anna och är en medelålders, barnlös kvinna som försörjer sig som illustratör. Under en resa till Borneo blir hon insektsstucken på insidan av låret. När hon kommer hem från resan och uppsöker läkare, eftersom bittet utvecklats till en böld, får hon veta att hon har tre fjärilspuppor av sorten *recentia alba* i bölden. Läkaren, Dr Willof, är fjärilsfantast och övertygar henne om att flytta in i hans växthus tills dess att larverna kläcks, eftersom fjärilsarten är utrotningshotad. Väl där förstår Anna att hon har blivit inlåst.

Romanen innehåller återblickar till Annas skolgång. Texten är skriven med Anna som berättare och återblickarna sker under tiden hon befinner sig i växthuset, genom kapitelbyte. I dessa återblickar får en jämnårig flicka, Liselott, speciell betydelse. Annas tonår och tid i växthuset knyts samman eftersom Anna misstänker att Willofs fru Linda som kommer med mat till växthuset är Liselotts dotter.

Värddjuret är en text som präglas av symboler i större utsträckning än de andra två analysobjekten. Huvudkaraktären för heller inte samma resonerande monolog om sin graviditet jämfört med de andra båda texterna. Det förekommer också en viss grad av osäkerhet kring skeendets verklighetsförankring: Anna själv omnämner det som en saga och berättelse och det finns dessutom incitament

⁸² <http://www.denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Naturfænomener/vand?highlight=vand>.

för en tolkning av skildringen som en psykos. Fjärilslarverna kläcks aldrig, istället opereras bölden bort i romanens slut efter att en nedblåst tall har krossat växthuset och Anna kunnat fly.

Marie Hermanson har tidigare skrivit flera spänningsromaner som utforskar mörk psykologisk tematik, *Värddjuret* är inget undantag från denna tematiska tendens.

Fjärilsbölden - en symbolisk graviditet

Annas graviditet i *Värddjuret* skiljer sig från graviditeterna som skildras i de tidigare verken eftersom den är mer symbolisk i sin natur. Det konkreta händelseförloppet är centrerat kring ett insektsbett och den böld som bettet orsakar, men berättandet är tydligt fokuserat på graviditet och moderskap. Eftersom huvudkaraktären också är textens berättare är det hon själv som skapar flera sådana referenser, till exempel: ”I detta ögonblick fick jag en svag, men alldeles tydlig förnimmelse av att *något rörde sig i mitt vänstra lår*. [- - -] Långt senare drog jag mig till minnes att mödrar ofta kan berätta exakt var de befann sig och hur det såg ut omkring dem, när de första gången kände sitt barns fosterrörelser.” (s. 31) och ”Ett värddjur. Varför inte? Min kropp har aldrig burit något foster.” (s. 57) Denna symboliska dimension av skildringen innebär att graviditeten framställs som en till det yttre främmande process, till skillnad från de båda tidigare romanerna där främmandskapet i första hand är länkat till de kvinnliga subjektens egna upplevelser. Samtidigt är närheten mellan den symboliska värddjursgraviditeten och de ’vanliga’ graviditeter som skildras i de båda tidigare romanerna ständigt närvarande:⁸³ att vara värddjur åt en varelse kan hävdas vara en mer brutal beskrivning av en vanlig graviditet eftersom fostret får näring genom modern, och livmodern fungerar som ett skydd för ett foster liksom fjärilslarverna har sökt skydd hos sitt värddjur. Analogin mellan bölden och fostret i en livmoder framhävs alltså på flera ställen tydligt i texten. Samtidigt innebär värddjursgraviditetens natur att texten fångar dovre och mer obehagliga aspekter av havandeskap.

Texten förmedlar en osäkerhet angående huruvida recentia albas larver är så ofarliga som Willof påstår. I ett av Willofs artikelmanuskript som Anna får läsa avfärdar han argumentet att larven är en ”blodsugande parasit” och menar istället att ”djuret inte suger näring från sitt värddjur, utan använder det enbart som skydd och transportmedel.” (s. 49) Men Willofs trovärdighet säkerställs aldrig. Hans manusartiklar refuseras av vetenskapliga tidskrifter (s. 148), han blir utredd av en psykiatriker (s. 166) och betar sig dessutom mer och mer irrationellt. I en av de sista passagerna där han finns omnämnd ser Anna honom från växthuset. Då eldar han upp alla sina manuskript och försvinner sedan permanent från sitt hus utan att släppa ut henne ur växthuset.

⁸³ Fostret eller barnet som fjäril förekommer även hos Kristeva, som beskriver sin nyfödde son som en fjäril som dricker dag ur hennes mors hand i ”Stabat mater” (s. 46).

Det starkaste belägget för att Willofs bild av fjärilsbölden som något ofarligt och Annas position som upphöjd och utvald är felaktig är att Anna blir sjuk av bölden. Hon får feber, har ont och blir stadigt svagare, vilket skulle kunna innebära att larverna är parasiter som skadar sitt värdjur. När hon försöker förklara för Willof avfärdar han henne: ” ’Jag är sjuk’ svarade jag. ’Jag har feber. Jag har ont.’ ’Det är naturligt. Alltihop går över när fjärilarna är ute.’ ” (s. 162) Det är alltså fullt möjligt att larverna är parasiter som suger näring från sitt värdjur. Här återkommer närheten mellan insektsgraviditeten och den ’vanliga’ där fostret får näring genom navelsträngen, men som i en grotesk spegel.

Värddjuret framhäver alltså Annas utsatthet under pseudogaviditeten. Hon är, som de båda föregående huvudkaraktärerna, oförmögen att påverka sitt tillstånd och sin situation. Graviditeten blir också ett hot som kommer inifrån, eftersom fostren hon bär eventuellt är farliga eller livshotande för henne.

Anna är dessutom inlåst i växthuset genom larm och vaktande rottweilerhundar. Hon själv pendlar mellan att trivas och att vilja därifrån, men är till en början vaktad av Linda och hundarna och senare för svag och rädd för att orka aktualisera sin flyktplan (s. 151). I *Värddjuret* konkretiseras på så vis den tolkning av graviditeten som en fångenskap och kvinnan som ’fastlåst’ i sin kropp som uttrycktes i *Hysteros*, men här genom att Anna är fastlåst platsmässigt. På så vis förpassar graviditeten Anna till hennes kroppslighet och därigenom kvinnlighet. Graviditeten blir en begränsning, och hennes kropps främsta syfte blir att vara en behållare, likt Lakoff och Johnson och tillika Young understryker: ”Pregnancy does not belong to the woman herself. It is a state of the developing fetus, for which the woman is a container”.⁸⁴ Den gravida kvinnokroppens funktion är alltså att vara bärare till fostret vilket innebär att den slutar tillhöra kvinnan själv. Detta understryks i Hermansons roman där larverna har valt den kvinnliga kroppen som verktyg för egna ändamål: skydd, transport och eventuellt näringskälla.

Battersby understryker hur kroppen som behållare, så som Lakoff och Johnson diskuterar den, är bristfällig när det gäller kvinnliga kroppar. Detta grundar hon i deras resonemang att ”[e]verything is either inside a container or out of it”. Hon fortsätter sedan ”Our grasp of the law of Boolean logic which determines the relationship of classes - of ’P or not P’ - is grounded on our experience of being embodied selves.”⁸⁵ Vad hon kritiserar i detta resonemang är dess absolutism, att gränsen mellan inuti kroppsbehållaren, jaget, och utanför kroppsbehållaren, det andra, är så fast och specifik. Denna kritik grundar Battersby i en mer generell analys av den kvinnliga kroppen, som kan exemplifieras extra tydligt genom havandeskapet. Det beror på att graviditeten är den

⁸⁴ Young, s. 2.

⁸⁵ Battersby, s. 41.

tydligaste process som visar denna teoris brist, eftersom ett annat subjekt då 'delar' kroppsbehållare med kvinnan.

Detta resonemang är speciellt tydligt i *Värddjurets* graviditetesskildring, eftersom det då verkligen är något yttre och ickefamiljärt, något som tillhör omvärlden som tränger in i behållaren, till skillnad mot de tidigare analyserade graviditeterna där fostersubjektet själv aldrig bryter sig in i den kvinnliga kroppen utan snarare från början befinner sig inuti behållaren. På så vis kan man se *Värddjurets* gestaltning som en sorts iscensättning av argumentet om hur idén om den universella kroppsbehållaren är bristfällig.

Vid tolkning av bölden som en pseudograviditet blir Willofs romantiserande beskrivning av "befruktningen" intressant.

Jag föreställer mig hur den avbröt sig i sitt monotona lövtuggande och lystrade, likt ett helgon som för första gången hör Guds röst, fylld av skräck och tvivel, men med den bävande känslan av *utvaldhet*. Och den fann allt detta vita, hårlösa kött, som var ditt lår, och den fann att det var gott. Den strök sina taggar emot det, kände doften av ditt blod som rann upp, och visste att det var fel. Men ändå rätt. Den sänkte sina käkar i din bedövade hud och åt sig inåt. Den förste av sin art. Berusad av det nya, omtumlad och förvirrad, men förlitande sig på den nya rösten spann den sina trådar, redde sig en bädd och la sig till vila. Ett litet steg för en larv. Ett stort steg för recentia alba (s. 54).⁸⁶

Ovanstående replik av Willof innehåller flera centrala poänger i relation till graviditetstemat. Texten alluderar på den kristna skapelseberättelsen genom frasen "och den fann att det var gott", som är en återkommande parafrasering av första moseboken som beskriver hur gud skapade världen. I kombination med att larven liknas vid ett helgon som hör guds röst blir de religiösa anspelningarna ännu tydligare. Willofs fosterfokus framhäver Annas kropp som en yta snarare än en del av hennes jag, och hans vision av befruktningen visar hur han ser henne som en ofullkomlig bärare av ett mirakel, likt jungfru Marias öde enligt kristna utsagor.

Men textens beskrivning av befruktningen är samtidigt kroppsnära. Huden som ett hårlöst kött och doften av blod fokuserar skeendet till kvinnans lår och kroppslighet. Återigen blir Kristevas *Stabat mater* relevant att relatera till, då hon problematiserar denna paradoxala bild av kvinnlighet som både okroppsligt ren och kroppslig, mänsklig och oren.

Annas befruktning kan läsas som en förvrängd bild av den jungfruliga befruktningen. Kristeva för ett resonemang om den kristna traditionens utvidgning av innebörden i Lukas 1:34 "Då sa Maria till ängeln: 'hur ska detta ske? Jag vet ju icke av någon man'" till en syn på Marias graviditet som en "befruktning utan sexualitet". "Enligt denna", fortsätter Kristeva, "blir en kvinna, skyddad från manligt ingripande, ensam havande genom en 'tredje person', en icke-person, Anden".⁸⁷ Pseudograviditeten liknar jungfru Marias havandeskap eftersom det inte heller i denna förekommer en man som kan tänkas vara fadern, Anna blir i högsta grad befruktad av en 'icke-person'. Även Willofs

⁸⁶ Willof vet ännu inte vid denna tidpunkt att det är tre larver i bölden, därav singularformen.

⁸⁷ Kristeva "Stabat mater", s. 37.

vörndadsfulla, dyrkande behandling av huvudkaraktären kan tänkas indikera hans syn på hennes tillstånd som något heligt, välsignat.

Samtidigt innehåller Willofs skildring av befruktningen kroppsliga och sexuella konnotationer som ställer psuedograviditeten i motsats till Marias havandeskap. Willofs explicita skildring av befruktningsögonblicket, larven som sänker ner käkarna i huden på låret och äter sig in i köttet, är den kanske tydligaste avvikelsen eller snedvridningen av Mariatemat. Larven får i den beskrivningen vampyristiska karaktärsdrag, och länkar således samman Annas befruktning med hunger, sexualitet, ondska och död. Larvens paradoxala funktion som på en gång helgon, en position som understryker närhet till odödlighet, och vampyr, levande död eller 'odöd', understryker återigen hur den dualistiska indelningen mellan gott och ont, andligt och kroppsligt är bristfällig. Men främst utmanar den bilden av graviditet som något gott och naturligt.

Ytterligare en aspekt av befruktningen som framkommer genom Willofs skildring är larvens dubbla funktion: den är både befruktare och foster. Detta understryks genom dess agens i citatet. Också detta är ett exempel på hur denna graviditetsskildring samtidigt befinner sig nära en realistisk skildring och förvränger den, här genom att dra en parallell mellan mannens säd - som är en 'del av' mannen, befruktar ägget och samtidigt tillsammans med äggcellen 'blir' själva fostret - och den helt autonoma insekten som både befruktar och ensam utgör fostret.

Utforskad mark och transportmöjlighet

Romanen förfrämjar den gravida kroppen genom Annas blåsa på låret. Det beror på att den fungerar som en mage eller livmoder i havande tillstånd, men samtidigt är ett fenomen som vanligtvis tolkas som en kroppslig defekt, sjukdom eller skada. På så vis förstärker den symboliska dimensionen av Annas graviditet fostrets funktion som något främmande och skilt från jaget och förvränger också synen på havandeskap som en naturlig och önskvärd process. Tanken om fostret som något yttre som invaderar den kvinnliga kroppen konkretiseras således i *Värddjurets* tematik: fjärilslarven tar sig in genom huden och skapar en böld på jagets lår. Detta faktum förstärker fostrets position som erövrare av ny mark.

Larverna som erövrare belyses ytterligare genom astronomiska referenser. Anna tilltalar larverna som astronauter "Ni modiga små astronauter - har ni kvävts i era kapslar?" (s.183), och Willof säger som synes i ett tidigare diskuterat citat "ett litet steg för larven, ett stort steg för recentia alba", en referens till den första månlandningen som gränsar till travesti. Också Liselott, som blir gravid i nionde klass, beskrivs i liknande ordalag genom fokus på hennes gravida kroppslighet:

Den stora magen höjer och sänker sig i djupa andetag. Som om den hade ett eget liv. Som om den pumpar upp sig ytterligare, förbereder sig för stigning. Jag kan föreställa mig hur den efter nästa hävning plötsligt höjer sig och drar Liselott med sig upp mot aulans tak. Hur hon svävar ut ur skolan, hjälplöst hängande

vid sin stora mage, bort över samhället, upp mot den mörka vinterhimlen, som en vit, ljusomstrålad planet (s. 95).

För förståelsen av graviditet och kvinnokroppen är denna aspekt av förfrämligandet central eftersom den framhäver fostret som en erövrare och graviditeten som ett anspråk på ny mark, så som rymden även ofta gestaltas som okänt territorium för människan att utforska. Subjektspositionen och agensen tillskrivs fostret i högre utsträckning än kvinnan. Hon får istället funktionen som mark eller jord, eller som i Liselotts fall passivt bihang till en rymdfarkost, och får därför en passiv funktion i graviditetsprocessen. Hon är den buktande, kuperade yta eller plats där fostrets tillväxt och handling sker. Denna karaktärisering liknar Solheims resonemang om kvinnan som åker, där hon genom åkersymbolen blir en passiv väntande jordmån, materia utan egen agens. Detsamma gäller Anna i *Värddjuret*. Hennes kropp är en 'mörk kontinent' för fostret att utforska, liksom mannen utforskar och koloniserar rymden."När floden hejdas bryter den sig en ny fåra. [...] Och så denna lilla insekt som vägrar låta sig utrotas. Som helt enkelt tar en ny väg. 'Genom mig' sade jag. Han nickade allvarligt. 'Ja. Genom dig'" (s. 167).

Precis som Willof menar att Annas kropp främst får funktion som landyta och transportör beskrivs Liselotts kropp som en raket på väg mot himlen i den citerade texten ovan. På så vis mystifieras graviditeten och blir något som för bort kvinnan mot något okänt.

I gestaltningen av Liselotts mage blir också den metaforiska bilden av kvinnan som transportör synlig:

Ja, ibland påminde hon mig faktiskt om en snigel som bar sitt hus, inte på ryggen, utan på magen. Som om hon, ifall hon utsattes för fara, skulle kunna rulla ihop sig på golvet och krypa in i det där huset. / Det var svårt att se Liselott och hennes mage som en enda kropp. Istället fick man just den där känslan av att hon *bar* på något. Ett hus. En stor sten. En *börda* (s. 90f).

Liselotts mage framstår i texten som något avskilt från hennes egen person, den har blivit autonom. Här, precis som i *Förvandling*, tvivlar huvudkaraktären på om det är den gravida kvinnan eller hennes mage som styr handling och rörelse. Den konceptuella metaforen att 'bära' ett barn antyder att barnet eller fostret är något utanför den egna kroppen eller det egna självet. På en språklig nivå, både i den citerade texten och i uttrycket i allmänhet, befästs förståelsen för fostret som skilt från den bärande kroppen, eftersom uttrycket visar att förståelsen för en havandeskapsprocess innebär att det kvinnliga subjektet håller och transporterar något med sin kropp. Detta sker genom verbet 'bära' som vanligtvis tar ett objekt som inte är inuti eller del av subjektet själv. Språket kan på så vis hävdas brista vad gäller förmågan att fånga graviditetens innebörd. Detta går i linje med Battersbys argument som menar att västerländskt kulturellt tänkande inte använder en födslokabel kropp som norm och därför gör tolkningen av en gravid kropp ambivalent och graviditeten missförstådd, eftersom det finns en tendens att vilja sära alltför mycket på kvinna och foster. Hon hävdar att "the

self/other relationship needs to be reworked from the perspective of birth”⁸⁸ och menar att genom denna utgångspunkt kan ’jaget’ kontra ’den andra’ förstås utan tendensen till uppdelning och gränsskapande. *Värddjuret* kan sägas föra en dialog med denna sortens synsätt att dela upp kvinnans kropp under graviditeten, både genom gestaltningen av Liselotts mage och Annas blåsa, vilka som nämnts båda skildras som transportörer av något avskilt från deras kroppar.

Häxor, dockor och språket som fog

Värddjuret använder sig återkommande av häxan som gestalt i skildringen. Häxan är en symboliskt rik karaktär som spelat en särskilt betydelsefull roll inom folktron. Hon skildras ibland som en kvinna i förbund med djävulen, men karaktäriseras ofta också som en klok gumma eller normbrytande kvinna.⁸⁹ På så vis förkroppsligar häxan både genom de negativa och positiva definitionerna kvinnlig agens. I den aktuella romanen förekommer häxan i samband med moderskap.

Unga Anna bor tillsammans med sin pappa, mamma och två mostrar. I romanens andra kapitel berättar Anna hur hon ibland tänker sig att hennes föräldrar träffades. Över kapitlets tre sidor återger hon en skräckhistoria där de tre systrarna är häxor som behöver säkra släktens överlevnad. Därför tillfångatar de en man och låser in honom. Efter en tid föder den yngsta häxan ett barn.

Anna har därför en relation till häxan som gestalt. Även om hon kommer på sig själv med att förvanska sin uppväxt och i nästa kapitel berättar en mer realistiskt präglad version, fungerar hennes skräckhistoria som ett alternativt skeende som formar gestaltningen av henne, hon är en häxas dotter. Genom detta ockulta inslag utmanas den konventionella synen på graviditet och moderskap som ett upphöjt eller välsignat tillstånd. Häxorna i Annas berättelse blir gestalter som själva har kontroll över graviditeten och moderskapet när de tillfångatar mannen - han reduceras till ett redskap de brukar. Detta kontrasteras mot Annas egen position som ofrivilligt värddjur och inlåst i växthuset.

I samband med gestaltningen av Liselott antyder texten också hennes häxlika egenskaper. Hon beskrivs av Anna som sexuellt utmanande och dragen till farliga situationer (s. 77). Vidare skildras Liselotts rum och adventsstjärna med referenser till häxan som gestalt ”Vid jultid hängde en stor, röd adventsstjärna i Liselotts fönster. Inte gulröd och varm, som andra adventsstjärnor, utan mörkröd som blod. Dess ljus fick den lilla skrubben att likna en häxas grotta. Stjärnan syntes på långt håll” (s. 75). Gestaltningen av Liselotts rum blir betydelsefull för tolkningen av hennes graviditet.

⁸⁸ Battersby, s. 3.

⁸⁹ Nationalencyklopedin, häxa, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/häxa>, hämtad 2014-12-29, <http://www.denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Folklore/hekse?highlight=heks> 2014-12-29, Bonniers lexikon 8, 1995, Bonniers lexikon ab, Lena Ahlgren (red), s. 222.

Liselott är gravid i nionde klass. Hon blir samtidigt framröstad till Lucia i skolans luciatåg. När rektorn ser tåget med Liselotts höggravida mage längst fram tänker han: ”Detta skulle ha stoppats. Det är inte anständigt. De brinnande ljusen, de långa märkliga skuggorna, den långsamt skridande processionen med den höggravida unga flickan i täten. Det är hedniskt. En hednisk fruktbarhetsrit” (s. 94). Intressant hos de sammantagna passagerna ovan är hur de vänder på uppfattningen om den gravida kvinnan som helig eller martyr. Adventsstjärnan i Liselotts rum som ’syns på långt håll’ kan läsas som en referens till stjärnan över stallet där Jesus föddes och skapar således en koppling mellan Liselott och jungfru Maria. Men beskrivningen av stjärnan och skrubben innehåller samtidigt associationer till kroppslighet och kanske också ondska genom den blodröda färgen och skildringen av skrubben som en ’häxas grotta’. På så vis underminerar texten den dikotomiska uppdelningen mellan madonna och hora, helgon och häxa.⁹⁰ Liselott är också en individ som verkar sträva efter kontakt med döden och som utmanar gränsen mellan liv och död, ofta genom händelser skildrade med sexuella undertoner. När denna karaktär samtidigt blir huvudpersonen i den kristna riten som uppmärksammar en kvinnlig martyr framhävs graviditetstemat som sammanhörande med kroppslighet, sexualitet och död samtidigt som andlighet och upphöjdhet.

Samma tendens som diskuterats i de tidigare verken att låta flera karaktärer förmedla det gravida tillståndet och moderskapet det innebär, återfinns även i *Värddjuret*. Dessa karaktärer är också tätt sammanlänkade i texterna. I *Värddjuret* blir detta tydligt bland annat i följande passage:

Puppa betyder liten flicka.

Jag slog upp ordet i ordboken som Linda haft med sig.

”Av likabet. ty. *Puppe*, se även ’docka’, av latinets *pu’pa* liten flicka” står det. Och sedan uppmaningen ”se pupill”.

Det gjorde jag.

Ordet pupill har två betydelser: ”1. Myndling, änkebarn” eller ”2. Ögonsten, öppning i ögats regnbåghinna”: Båda kommer av latinets *pupilla*, som är diminutivformen av *pupa*, alltså ”liten flicka” eller - enligt ordboken - ”faderlös flicka”.

Uppkomsten av ordets andra betydelse förklaras med de kryptiska orden ”efter spegelbilden i ögat”. (s. 143).

I den citerade texten binds Anna och Liselott samman genom ordbokens definition av puppa. Pupporna är de foster som utgör Annas graviditet, samtidigt som ordet ’puppa’s semantik går att applicera på Liselott som är både faderlös och ’liten’, alltså ung, när hon blir gravid. Citatet skapar därigenom en parallell mellan ’vanlig’ graviditet och den symboliska graviditet som Anna genomgår.

Ytterligare en intressant aspekt av citatet ovan är uppmaningen ’se pupill’ och sedan ordets andra betydelse och dess förklaring. ’Efter spegelbilden i ögat’ skapar en association till ryska dockor eller kinesiska askar. Denna association förtydligar dubbleringen eller den cirkulära egen-

⁹⁰ För en närmare diskussion av kvinnan som häxa se Gilbert och Grubar, sida 25f.

skapen som finns hos graviditet och den kvinnliga kroppen. När den lilla flickan speglar sig i ögat ser hon en ännu mindre flicka, inuti ögat, alltså inuti en annan kropp. På samma gång är den lilla flickan en puppa i Annas ben, och likaså är hon Liselott som själv bär en liten flicka, Linda, i sig. Den semantiska dimensionen skapar ett nät av länkar mellan samtliga kvinnliga karaktärer. De länkas samman genom graviditet och moderskap, alltså genom sin kvinnlighet och kroppslighet. För graviditets-temat innebär dessa länkar att temats allmängiltighet eller allmäns kvinnlighet framhävs.

För Annas del återknyter texten också till ordbokscitatet genom en mardröm. Hon drömmer om tre föräldralösa flickor hon måste ta hand om. I drömmen skildras flickorna som dockor, häxor och puppor samtidigt.⁹¹ Flickorna förstås som puppor med hjälp av ordbokens definition av puppa som ”liten flicka” eller ”docka” samtidigt som ordet förmedlar insektsbetydelsen. Att de är små flickor och dockor samtidigt blir tydligt genom Annas beskrivning av deras utseende. De har linjalklippta pagefrisyrer, puffärmsblusar, sänkta ögonlock och lysande blå ögon. För förståelsen för graviditet och moderskap är drömmen central eftersom också den utmanar konventionella kulturella konstruktioner av tillståndet genom inslag av skräck. Att flickorna förkroppsligar både insekter och dockor, det vill säga materiella ’kopior’ av barn men utan liv eller essens, förvränger graviditets- och moderskapstematiken till något som upplevs som obehagligt och onaturligt.

Anna leker också en ordlek med flickorna ” ’Era små nuttor’, säger jag och gungar dem på knät. / ’Era små tuttor’ / Jag finner ett nöje i att hitta på olika namn åt dem. / ’Vad heter ni egentligen?’ frågar jag. / De svarar inte. / ’Små kickor’, viskar jag och vaggar dem. [- - -] ’Små tickor’, säger jag och då fnittrar alla tre.” (s. 38) Ordet ’nutta’ är inte registrerat hos *Svenska akademins ordlista*, ’tutta’ och ’kicka’ betyder ungefär ”liten flicka”, och ’ticka’ är en parasiterande svamp som lever på träd. Genom Annas ordlek understryks graviditetstemats ambivalens. Precis som i ordbokens definition av ’puppa’ sammansmälter ordens olika betydelser och flickorna får funktionen som något på en gång oskyldigt och farligt, de är både barn och parasiter.

Metamorfos

Förutom de dikotomier som lyfts i analysen ovan framhävs ytterligare en i *Värddjuret*: motsatsparet människa - djur. *Värddjuret* använder kontinuerligt djur och insekter i sin skildring och skapar associationer mellan djur och människor. Närheten mellan djur och människor syns till exempel i gestaltningarna av Liselott och Linda, där hundar får en central betydelse i båda skildringarna. När

⁹¹ Tolkningen av flickorna som häxor är beroende av en samtidig läsning av skildringen av Liselott, där hon beskrivs som en katt, ett djur som traditionellt ses som sammanhörande med häxan. Också flickorna beskrivs som katter genom ett spinnande ljud som kommer från deras kroppar. (s. 38) Intressant är också att ljudet beskrivs som ett ’tickande’ vilket skapar en association till Annas ordlek där hon kallar flickorna ’tickor’ som diskuteras i brödtextern.

Linda besöker Anna i växthuset och injicera droger heter det till exempel ”Hon halvt sitter, halvt ligger i en märklig ställning. Hon snor runt som en hund innan den lägger sig tillrätta.” (s. 174) Samma närhet gestaltas även på mer subtila sätt: Linda klär sig i päls, Liselott försummade unga Linda till förmån för sin rottweilerkennel, Linda är den enda som kan hantera de hundar som vaktar växthuset. Allt detta innebär att romanen kontinuerligt belyser djur som centrala för skildringen, för att utforska vilka möjligheter det innebär för densamma.

Till en början är gränserna mellan djur och människor mer tydligt åtskilda genom liknelsefunktioner och subtila ledtrådar, men allt eftersom romantexten fortgår blir de oskarpa. Ungefär halvvägs in börjar texten illustrera metamorfoser - människor som förvandlas till djur och djur som förvandlas till människor. På så vis framhävs den biologiska insektsmetamorfos som pågår i huvudgestaltens lår, och denna metamorfos sammanlänkas med mer suggestivt präglade förvandlingar. Romanen skildrar alltså samtidigt en metamorfos i dess konkreta, biologiska betydelse, det vill säga ett djurs eller insekts utveckling och förvandling genom sina levnadsstadier, och metamorfoser i en slags blandning mellan den biologiskt specifika metamorfosen och dess mer allmängiltiga betydelse som förvandling. Båda dessa typer av metamorfosskildringar länkas samman med graviditetstemat och kollapsar dikotomin djur - människa.⁹²

En observation som särskilt påverkar huvudkaraktären är den av Lindas son Daniels leksak. Han visar henne en otäck plastfigur med vridbara kroppsdelar som kan förvandlas från rätta till man och tillbaka.

Daniel öppnar en lucka i rockens ärm så att tassens andra ände blottas. Det är en knuten mansnäve. Den bruna kloförsedda tassens och den hudfärgade näven smälter ihop vid handlederna som figurerna i en kortlek. Han vrider runt tassens så att människohanden sticker ut och tassens döljs i armen. [- - -] Han trycker sina små tummar mot varelsens kropp som öppnas likt två portar och håller fram den mot mig. Jag ser hur råttans hals och ben är fästade med gångjärn. Invikta i kroppen ligger ett människohuvud och ett par människoben. Tårna rör vid ansiktet.

Daniel faller ut människohuvudet och stoppar in djurhuvudet. Han svänger in de pälsklädda benen och drar ut de nakna människoben (s. 107-108).

I citatet gestaltas djurförvandlingen på ett sätt som skapar konnotationer till graviditet och födelse. Det beror på att människokroppsdelarna befinner sig inuti råttans mage i något som påminner om en fosterställning. Att kroppen öppnas som två portar kan möjligen också vara en referens till det kvinnliga skötet när det öppnar sig under födelse. Här konkretiseras på så vis en djurfödelse. Vad som är intressant i denna passagen är att metamorfosen är cirkulär; kroppen kan mutera fram och tillbaka mellan rätta och man. Denna destabilisering av positionerna födare och foster känns igen även från de tidigare analyserade romanerna. För graviditetstemat innebär denna destabilisering att

⁹² En intressant liknande poäng återfinns i *Förvandling* när huvudgestalten resonerar kring gravida kvinnor och kor ”Betande kor - buktinna spektakel! Upplever de sig inte som på ett stötande sätt avvikande i det moderna samhället?” (s. 18).

födaren och fostret turas om om att vara den som bär och den som blir innesluten i magen på den andra. Genom Daniels leksak understryks på så vis hur graviditeten innebär en splittrad subjekt-position - den gravida är både bärare och buren, mamma och foster, samtidigt.

Leksaksförvandlingen påverkar Anna starkt. Den kan förstås som den händelse som fungerar som katalysator för hennes perspektivskifte och förvandling. Hon börjar strax efteråt teckna olika slags förvandlingar och mutationer där djurkroppar föds ur människokroppar och människor med djuriska kroppsdelar umgås till synes omedvetna om det spektakulära i situationen. Detta kan läsas som ett försök att bearbeta det som pågår inuti henne och hennes egen position som på samma gång ansvarig för fostren och hjälplös i den process som fortgår i hennes kropp.⁹³ Genom hennes bilder och leksaken belyses havandeskap som en transformation och ett slags dubbelt medvetande - en process som förnyar, omvandlar och förskjuter förståelsen för subjektivitet.

Braidotti understryker en liknande poäng om tillblivelse, 'becoming' i relation till den kvinnliga subjektpositionen.

Becoming works on a time sequence that is neither linear nor sequential, hence the emphasis Deleuze places on the notion of depersonalized memory. Processes of becoming, in other words, are not predicated on a stable, centralized Self who supervises their unfolding. They rest rather on a non-unitary, multi-layered, dynamic subject. [...] Becoming woman/animal/insect is an affect that flows, like writing, it is a composition, a location that needs to be constructed together with, that is to say in the encounter with, others.⁹⁴

Braidottis citerade text erbjuder ett perspektiv på *Värddjurets* metamorfoskildring som underbygger tolkningen av den som en subjektivitetsgestaltning. Att tillblivelse inte är linjär, och sker i mötet med 'andra' stämmer väl in på Daniels leksaks förvandling fram och tillbaka från människa och råttor såväl som Annas tecknade gestalters multidimensionella subjektiviteter. Mötet med den andra - för människan djuret och för djuret människan - blir en förutsättning för tillblivelse och subjektivitetsskapande. Genom metamorfosens ickelinjäritet är den inte heller hierarkisk. Ingen del av råttmänniskan eller de tecknade djurmänniskorna är det överordnade centraliserade jaget, utan subjektiviteten skapas genom själva förvandlingen och blir dynamisk.⁹⁵

Motsatt det kartesianska subjektet, och den kulturella tolkningen av subjektet som 'stängt', uttrycker *Värddjuret* genom upplösningen av gränserna mellan djur och människa, subjekt och objekt, hur subjektivitet är dynamisk, mångfacetterad och splittrad. Genom associationen mellan leksakens

⁹³ En möjlig tolkning av Annas teckningar är också att de representerar civilisationskritik, men jag hävdar att de snarare är ett tecken som pekar mot ett behov av en förnyad och nyanserad subjektivitetsförståelse, som också flera av de facklitterära texter jag använder diskuterar.

⁹⁴ Braidotti, s. 118.

⁹⁵ I fallet med Annas teckningar är flera av gestalterna omedvetna om sina mutationer. Här är det Annas och betraktarens perspektiv som öppnar för tolkning av deras subjektivitet som en process och förvandling, eller snarare frånvaron av 'sann' subjektivitet på grund av gestalternas avfärdande eller oförmåga att möta de djurliga delarna av dem själva.

förvandling och graviditet och födelse framhävs hur samma dynamiska, splittrade subjektivitet är giltig också under ett havandeskap.

Denna subjektivitetsskildring uttrycks också genom Anna. Den mest centrala metamorfosen gestaltas genom henne. Till en början bär hon fjärilslarver i sitt lår och väntar på att de ska fullborda sin metamorfos - redan då har hon epitetet värddjur men är trots det fortfarande mänsklig. Men texten antyder att även hon själv börjar mutera eller förvandlas efter en tid i växthuset.

Ledtrådar om Annas metamorfos ges genom flera detaljer i texten. Kulmen av hennes förvandling till fjäril inträffar på hennes födelsedag, en ceremoni som i sig traditionellt ses som en förändring och också är dagen för varje individs födelse. Flera aspekter av denna gestaltning är möjliga att tolka som argument för hennes metamorfos. Hon berättar till exempel hur Willof har svårt att skilja henne och fjärilspupporna åt "Han tröstade mig, höll min hand. Men det var egentligen recentia alba han var intresserad av. Eller var det mig? Ibland hade jag en känsla av att han blandade ihop oss." (s. 171) Anna tänker också sig själv och Willof som fjärilar under den sexuella akt som inträffar under födelsedagskvällen: "Han älskade mig långsamt, behärskat, med minsta möjliga beröring för att inte skada recentia alba. Jag tyckte om det, samtidigt som hans försiktighet irriterade mig. 'Som två små fjärilar som parar sig i luften', tänkte jag" (s. 172).

Det finns alltså ett släktskap mellan Anna och insekten. Att det är en metamorfos till fjäril och inte bara en liknelse av sig själv med detsamma underbyggs av Annas symboliska klädsel: en vit klänning som får svarta jordfläckar, precis som recentia albas vingar är vita med svarta fläckar. Från och med födelsedagskvällen tar hon aldrig av sig den - ytterligare ett argument för att den är en symbolisk indikering på hennes nya insektssubjektivitet.

När Willof och Linda strax efter födelsedagen försvinner från huset och Anna därför inte längre får mat börjar hon inta fjärilarnas föda "Det är flera dagar sedan någon var här. Fastän jag inte ätit på länge är jag märkligt nog inte hungrig. Jag dricker av fjärilarnas honungsvatten." (s. 185) Likt Kafkas huvudgestalt i långnovellen *Förvandlingen* som skildrar en insektstillblivelse blir det ointresserade förhållningssättet till människans traditionella föda till förmån för en för människor 'onaturlig' kost ett sätt att poängtera att en inre förändring har skett.

Att hon verkligen har förvandlats understryker även Anna själv genom sitt berättande: "En hare passerar över ängen och gör ett vackert spår. Hundarna märker den inte. Däggdjuren blir verkligen allt okänsligare." (s. 178) Hon intar i den citerade texten en position som visar att hon inte tillhör däggdjuren utan betraktar den från ett annat perspektiv, från en insektsposition.

Braidotti argumenterar för att insekter och insektstillblivelser är "indicators and figurations of the decentring of anthropocentrism and point to post-human sensibilities and sexualities".⁹⁶ Hon

⁹⁶ Braidotti, s. 149.

visar vidare hur insektstillblivelse är kompatibel med kvinnlig tillblivelse och hur båda processer är nära sammanlänkade med abjektet.

Most abject beings, animals or states are also sacred, because they mark essential boundaries. First and foremost among them is the boundary of origin, that is to say the interface between life and death. The mother as life-giver is an abject figure: a symbolic signpost marking the road to sunny daylight and thereby also the way to dusty death. [- - -] They correspond to hybrid and in-between states and as such they evoke both fascination and horror, both desire and loathing.⁹⁷

I Braidottis tillblivelseteori återfinns alltså gemensamma beröringspunkter med både Kristeva och Solheim, som båda belyser kvinnan eller modern som sakral, det vill säga på en gång helig och oren, det Braidotti i citatet ovan och Kristeva i sin essä *Fasans makt* omnämner som abjektet.

På detta vis skapas en länk mellan insektförvandling och kvinnlighet och moderskap. I *Värddjuret* hanteras graviditetstemat genom en sammansmältning av förvandlingen och konstruktionerna. Huvudpersonen förkroppsligar både den sakrala moderssymbolen genom sin graviditet, och insektens alternativ till antropocentriska subjekt genom sin förvandling till insekt, och visar på så vis, precis som Braidotti argumenterar, hur dessa processer kan läsas som en och samma.

Genom Annas insektsförvandling belyses därför hur också graviditetsprocessen decentrerar den kulturella uppfattningen av subjektivitet och hur den förkroppsligar och synliggör behovet av alternativa subjektiviteter. Insektsförvandlingen framhäver därför även instabiliteten i den kvinnliga identiteten vid en graviditet genom Annas bokstavliga förvandling till något annat. På så vis fungerar texten både som en kritik mot den kulturella förståelsen för kvinnlighet och graviditet, och ett betonande av behovet av posthumana subjektivitetsförståelser.

Diskussion och avslutning

Som visats i analyskapitlen ovan frilägger de tre romanerna olika aspekter av havandeskap som alla på något vis handlar om vad en graviditet innebär och hur den påverkar det kvinnliga subjektet. Teman som förkroppsligande, främmandeskap och identitet har varit gemensamma för samtliga texter med olika betoningar.

De tre texterna gestaltar sina gravida huvudkaraktärers försök att hantera den dubblering det innebär att vara gravid och föda, genom att involvera flera centrala kvinnliga karaktärer i sina skildringar, där de flesta också förmedlar något om graviditet. I *Hysteros* fungerar Rhea som jagets spegling, för huvudkaraktären i *Förvandling* är både fru Svan och den mörkögda flickan centrala för hennes förståelse av den egna förvandlingen, och i *Värddjuret* är Liselott och Linda återkommande inslag i Annas resonemang kring den pseudograviditet hon genomgår. Gemensamt för dessa

⁹⁷ Braidotti, s. 162.

gestalter är att de figurerar som mörkare speglingar av graviditetstemat. I samtliga tre romaner är det genom dessa kvinnor som texterna markerar dödsnärvaro.⁹⁸

Genom detta gestaltar romanerna inte bara protagonisternas personliga erfarenheter utan går även i dialog med större kulturella konstruktioner så som till exempel modergudinnamyten som både Kristeva, Solheim och Braidotti visar som en central aspekt av konstruktionen av kvinnlighet. På så vis för de även dialog med den västerländska kulturella förståelsen av kvinnlighet och graviditet och framhäver denna förståelses brist och inkonsekvens. Skildringarna skapar ett nät av relationer mellan mödrar och döttrar och gestalter som förkroppsligar båda positionerna samtidigt.

Samtliga tre romaner har betydelsefulla titlar som i sig själva säger något om graviditetstemat. *Hysteros* refererar till det grekiska ordet för livmoder och skapar samtidigt en association till sjukdomen hysteri, vars namn också härstammar från det grekiska ordet. Titeln kan sägas både behandla det som ordet innebär, då protagonistens kris stammar från livmodern, och protestera mot innebörden eftersom romanen skildras från kvinnans perspektiv och problematiserar graviditeten.

Förvandling alluderar på Kafkas långnovell titulerad *Förvandlingen*, som skildrar en man som förvandlas till insekt och alltså genomgår en metamorfos precis som huvudgestalten i Adolfssons roman fokuserar upplevelsen av att vara mitt i en förvandling. På så vis framhävs graviditetens omvandlande potential och understryks särskilt processen som något främmande och ickenormativt. *Värddjuret* har en titel som definierar både romanens huvudtematik och gestaltningen av havandeskapet: här har kvinnans roll reducerats till transportör åt en parasit.⁹⁹ Genom titlarna belyser alla tre romaner olika aspekter av havandeskapet som bidrar till att nyansera förståelsen för det, de erbjuder nya förhållningssätt.

Ytterligare en aspekt som framträtt under analyserna är att det i samtliga tre romaner förekommer manliga havandeskap. I *Förvandling* menar huvudkaraktären, som redan diskuterats ovan, att Hamsuns huvudperson är havande med sin text. I *Hysteros* fokuseras det manliga havandeskapet i den grekiska myten genom Kronos, vars mage klyvs av Zeus så att de uppättna barnen räddas ut från hans kropp. I *Värddjuret* är det manliga havandeskapet än mer intrikat. Där berättar Willof hur han, efter Annas fjärilslarvers födelse, planerar att själv flytta in i växthuset och bli värddjur åt de nya larverna.

Jag läser förekomsten av dessa manliga havandeskap som ett försök att förskjuta graviditetens innebörd till något som inte per automatik är situerat hos kvinnan. Genom de manliga havandeskapen dras den enligt västerländsk subjekt filosofi omöjliga positionen som både subjekt och bärare av subjekt till sin ytterlighet. Texterna kan genom tillskrivandet av graviditet till manliga

⁹⁸ Undantaget är *Förvandlings* fru Svan som har en annan funktion i texten.

⁹⁹ En länk återfinns på så vis mellan *Förvandling* och *Värddjuret*.

gestalter förstås som framhävande hur den nuvarande subjektsdefinitionen är bristfällig, så som Braidotti och Battersby också argumenterar.

När män blir havande i texterna tillskrivs också de de attribut som enligt traditionell symbolbildning utgör den kvinnliga polen i det dikotomiska paret manligt - kvinnligt. Eftersom konstruktionen av kvinnan till stor del bottnar i hennes fruktbarhet blir det manliga havandeskapet ett sätt att kollapsa dikotomin, och de symboliska subjektskonstruktionernas mest centrala fundament ruckas på så vis. Gränserna luckras upp genom applikationen av graviditetstemat på mannen och fungerar som ytterligare en belysning av den alternativa, materiella och dynamiska filosofiska förståelse som flera av de feministiska teoretiker jag använt i analysen efterlyser.

Genom dialogen texterna för med 'modergudinnakomplexet' och havandeskapets allmängiltighet som kanaliseras genom manliga havandeskap, ser jag i romanerna inte bara en potential att bredda och fördjupa kunskapen om graviditet - som jag har visat - utan även en möjlighet att föra diskussion med mer abstrakta filosofiska argument och teorier om subjektivitet och identitet. Graviditet, menar jag, förkroppsligar flera av de brister och paradoxer som ett västerländskt filosofiskt tänkande ger uttryck för, och är därför en yta för gestaltning av alternativa perspektiv på identitetsskapande.

Vid övervägande av de tre texterna tillsammans framträder ytterligare en central gemensam beröringspunkt: graviditetens unika tidrum, dess funktion som kronotop. Kronotop är ett begrepp som införts i litterär forskning av Michail Bachtin och har den bokstavliga betydelsen 'tidrum'. Kronotoper kan sägas visa ett tidsligt och rumsligt ovillkorligt samspel, utan inneboende hierarkiskt förhållande, och en koncentration där tidens tecken blir synliga genom rummet och rummet intensifieras genom tiden.¹⁰⁰

Graviditeten är rörelse och befintlighet på samma gång. Denna observation kan ses som en fördjupning av det inledande konstaterandet av graviditeten som ett slags mellanrumstillstånd eller en tröskeltid. Att romanerna kan läsas på detta vis beror på att de alla tre skapar en relationell närhet mellan den tidsliga graviditetsprocessen och platsen de befinner sig på under detta tidsutrymme. *Hysteros* utspelar sig på en ö, omgiven av hav. *Förvandling* använder staden som sceneri och *Värddjuret* gestaltar ett låst växthus som plats för havandeskapet. Dessa skarpt avgränsade platser kan sägas intensifiera eller koncentrera graviditetstematiken, eftersom romanerna sammansmälter den spatiala belägenheten och den tidsliga fortgången av graviditeten - en enda plats (ön, staden, växthuset) fungerar som rum för den tydligt avskilda graviditetstiden, tiden som gravid.

Värddjurets plats, växthuset, är den starkast symboliskt laddade och interagerar med tiden för graviditeten. Den gestaltas som en livmodersymbol i texten. Växthuset är ett fuktigt, tropiskt,

¹⁰⁰ Michail Bachtin, *Det dialogiska ordet*, Gråbo 1997, s. 14.

exotiskt rum omslutet av mörk granskog. Redan detta bildspråk antyder dess symboliska funktion, särskilt i ljuset av den freudianska tanken om kvinnan och den kvinnliga kroppen som en 'mörk kontinent'. Detsamma gäller för *Hysteros*, där havet som symbol för kvinnan, och havet som födande kraft diskuterats i analysen ovan. Havet och ön på vilken huvudkaraktären befinner sig kan därför också tolkas som ett kvinnligt sköte. I *Förvandling* är staden en levande, isolerad plats som jaget ständigt interagerar med och reflekterar över i relation till sin graviditet varför den också kan läsas som ett koncentrerat tidrum.¹⁰¹ Behandlingen av dessa tidrum i texterna gestaltar graviditetsprocessen som en fångenskap och isolering - inte bara konkret utan även från mer abstrakta filosofiska värdegrunder som är oundgängliga för förståelsen av sig själv som ett subjekt.

Men graviditetens tidrum är också den kvinnliga kroppen, som de symboliskt laddade platserna ovan också belyser. Kronotopen kan sägas bli förkroppsligad genom kvinnan, vars kroppsliga rum bär tecken på tid genom den växande magen. Jaget i *Förvandling* uttrycker det "som om den [kroppen] var gjord av tid som flyter" (s. 25). Kroppen som tidslig markör intensifierar också upplevelsen av den som 'rum', vilket diskuterats utförligt i analyskapitlen ovan, till exempel genom karaktärernas bearbetning av dess autonomi. Tolkningen av graviditetsprocessen som kronotop belyser hur graviditeten kan förstås som ett koncentrerat skeende där frågor om kvinnlighet, subjektivitet och identitet ställs på sin spets för den gravida kvinnan. Hon befinner sig på en tröskel mellan två konstruerade motpoler och förkroppsligar kulturella paradoxer som försvårar hennes förståelse för sig själv.

Graviditet som skönlitterär tematik är komplex och mångfacetterad. Av utrymmesmässiga skäl har de aspekter av skildringarna som diskuterats begränsats. Den kvinnliga sexualiteten under ett havandeskap är till exempel något som romanerna utforskar men som jag inte lyft fram i uppsatsen. Detta tema är centralt eftersom det i de analyserade texterna knyter an till moder-foster relationen och på så vis öppnar för en analys av denna relations betydelse för graviditetsskildringen och graviditetsupplevelsen. Matematik, som återkommer i både *Hysteros* och *Förvandling* och till viss del i *Värddjuret*,¹⁰² har inte heller uttömts i så hög grad som jag hade önskat i min analys, men är en viktig poäng i samband med graviditet eftersom matintag är en handling som bryter kroppens stängdhet och därför blir extra betydelsefull för de gravida gestalterna vars kroppar redan upplevs

¹⁰¹ För *Förvandlings* användning av staden som kronotopens plats är Bachtins kapitel om kronotoper i medeltida litteratur central. Han skriver där att "allt måste jämföras i en samtidighet" och att "hela världen måste ses som samtidig" (s. 75-76). Adolfssons text ger uttryck för just en sådan samtidighet genom berättandets subtila förflyttningar mellan perspektiv och karaktärer, som skapar ett slags fågelperspektiv på staden med nedslag i olika, samtidiga händelser, se till exempel s. 36ff. Dessa korta stycken gestaltar något om graviditeten som jaget genomgår och karaktärerna som skildras påverkar jagets bearbetning av sin graviditet, och kronotopen hon befinner sig i. Hennes lägenhetshus fungerar som en livmodersymbol i verket, men jag tolkar staden som den huvudsakliga kronotopen då det är genom denna, snarare än genom huset, koncentrationen av tid och rum framträder. "Tills ganska nyligen var hela mitt hus höljt i någon sorts skycken - fasaden renoverades. Det slår mig hur innebördsdigert det var att just mitt hus hade blivit så invirat. Som att jag själv skulle bli som ett foster i en mage." (s. 27).

¹⁰² I *Värddjuret* är det begränsningen av mat och matintag som blir betydelsefull för graviditetstemat.

av dem som invaderade. Genom matematik förmedlas således ett bredare perspektiv på konstruktionen av kvinnlig gränslöshet och det knyter därför an till flera kroppsliga företeelser som formar förståelsen för den kvinnliga kroppen som gränslös. Återigen understryks hur graviditet kan ses som ett tillstånd där dessa kulturella konstruktioner dras till sin spets, också genom matematik då kvinnan tvingas förhålla sig till mat på ett nytt sätt, och således tvingar kvinnan att reflektera över sig själv och sin omvärld.

Som sista poäng vill jag även framhäva graviditetstemats potential att ställa frågor om det egna kontra det andra, om hur gränser konstrueras och om hur subjekt förvandlas och är transformativa. Intersektionen mellan jag och främling, där gränsen löses upp och kunskap formas i processen, knyter an också till posthumanistisk teori, och kan därför ses som en del av en större strömning som efterlyser nya perspektiv på de kulturella konstruktioner som dominerar västerländsk förståelse.

Källhänvisning

Primärlitteratur

- Adolfsson, Eva, *Förvandling*, Stockholm 2005.
Granström, Helena, *Hysteros*, Stockholm 2013.
Hermanson, Marie, *Värddjuret*, Stockholm 1995.

Sekundärlitteratur

- Adolfsson, Eva, *Livsstycken*, Stockholm 1980
Ahlgren, Lena (red.), *Bonniers lexikon 8*, Stockholm 1995.
Adams, Alice E., *Reproducing the Womb: Images of Childbirth in Science, Feminist Theory and Literature*, New York 1994.
Bachtin, Michail, *Det dialogiska ordet*, Gråbo 1997.
Battersby, Christine, *The Phenomenal Woman - Feminist Metaphysics and the Patterns of Identity*, Cambridge 1998.
Betterton, Rosemary, "Promising Monsters: Pregnant Bodies, Artistic Subjectivity and Maternal Imagination" i *Hypatia*, 2006: 21:1.
Bowers, Toni, *The Politics of Motherhood*, Cambridge 1996.
Braidotti, Rosi, *Metamorphoses - Towards a Materialist Theory of Becoming*, Cambridge 2002.
Brinker, Menachem, "Theme and Interpretation" i *The Return of Thematic Criticism*, red. Werner Sollors, Cambridge 1993.
Brodersen, John, Birgitta Hoveliuss & Lotte Hvas, *Skapar vården ohälsa? Allmänmedicinska reflektioner*, Lund 2009.
Carporeale-Bizzini, Silvia, *Narrating Motherhood(s), Breaking the Silence : Other Mothers, Other Voices*, New York 2006.
Cixous, Hélène, "Laugh of the Medusa" i *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Chicago 1976.
Cosslett, Tess, *Women Writing Childbirth - Modern Discourses of Motherhood*, Manchester 1994.
Duden, Barbara, *Disembodying Women - Perspectives on Pregnancy and the Unborn*, Harvard college 1993.
Ekis Ekman, Kajsa, *Varat och varan - prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan*, Stockholm 2011.
Gilbert, Sandra M., & Grubar, Susan, *The Madwoman in the Attic - The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven 2000.
Hamsun, Knut, *Svält*, Stockholm 2007.
Hanson, Clare, *A Cultural History of Pregnancy - Pregnancy Medicine and Culture 1750 - 2000*, New York 2004.
Hoveliuss, Birgitta & Johansson, Eva E., *Kropp och genus i medicinen*, Lund 2004.

- Johnson, Sally, "II. Discursive Constructions of the Pregnant Body: Conforming to or Resisting Body Ideals?" i *Feminism And Psychology*, 2010: 2.
- Jonsson, Bibi, *Blod och jord i trettioalet: kvinnorna och den antimoderna strömningen*, Stockholm 2008.
- Kafka, Franz, *Förvandlingen*, Lund 2008.
- Kristeva, Julia, *Fasans makt - En essä om abjektionen*, Göteborg 1991.
- Kristeva, Julia, "Motherhood according to Giovanni Bellini" i *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, Oxford 1980.
- Kristeva, Julia, "Stabat mater" i *Stabat mater. Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström*, Stockholm 1990.
- Kristeva, Julia, "Women's time", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1981:7.
- Lakoff, George, & Johnson, Mark, *Metaphors We Live by*, Chicago 1981.
- Lundin, Immi, *Att föra det egna till torgs: berättande, stoff och samtid i Kerstin Strandbergs, Enel Melbergs och Eva Adolfssons debutromaner*, Lund 2012.
- Martin, Emily, *Woman in the body - A Cultural Analysis of Reproduction*, Boston 2001.
- Morgan, Lynn M., *Icons of Life - A Cultural History of Human Embryos*, Berkeley 2009.
- Mullin, Amy, "Pregnant bodies, Pregnant Minds" i *Feminist Theory*, 2002 3:27.
- Nilsson, Lennart, *Ett barn blir till*, Stockholm 1990.
- Norat, Gisela, "Subverting the Gag Order: Pregnancy in Contemporary Hispanic Women's Literature" i *Thirdspace: a journal of feminist theory & culture*, 2009:8:2.
- Pettersson, Cecilia, *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen*, Göteborg 2009.
- Pitman, Thea, "En primera persona: Subjectivity in Literary Evocations of Pregnancy and Birth by Contemporary Spanish-American Women Writers" i *Women: A Cultural Review*, 2006:17:3.
- Rich, Adrienne, *Of Woman Born - Motherhood as Experience and Institution*, New York 1986.
- Rose, H. J, *A Handbook of Greek Mythology*, London 1933.
- Solheim, Jorun & Borchgrevink, Trodis, "A Rotten Text" i *Carved Flesh, Cast Selves - Gendered Symbols and Social Practices*, Providence 1993.
- Solheim, Jorun, *Den öppna kroppen - Om könssymbolik i modern kultur*, Göteborg 2001.
- Sollors, Werner (rdd.), *The Return of Thematic Criticism*, Cambridge 1993.
- Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson - Skrift och drift i trettioalet*, Stockholm 1988.
- Young, Iris Marion, "Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation" i *On Female Body Experience - "Throwing like a Girl" and Other Essays*, Oxford 2005.
- Nationalencyklopedin, Kronos, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kronos>, hämtad 2014-12-22.
- <http://www.denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Naturfænomener/vand?highlight=vand>, hämtad 2015-01-07.

Nationalencyklopedin, häxa, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/häxa>, hämtad 2014-12-29.

<http://www.denstoredanske.dk/Symbolleksikon/Folklore/hekse?highlight=heks> 2014-12-29.